

Denk **Wijzer**

Thema: Politieke verantwoordelijkheid

Postmoderne christenen en christelijke politiek

*Evangelischen en
maatschappelijke verantwoordelijkheid*

Pragmatisten versus moralisten

Lokale rekenkamer en raadsgriffier

4
JAARGANG 2

STUDIEBLAD VAN HET WETENSCHAPPELIJK INSTITUUT
EN DE BESTUURDERSVERENIGING VAN DE CHRISTENUNIE

 ChristenUnie

DenkWijzer
studieblad van de ChristenUnie
jaargang 2, nummer 4, oktober 2002

Oplage: 3100
ISSN-nummer: 1568-5845

DenkWijzer is een publicatie van het Wetenschappelijk Instituut (de *mr. G. Groen van Prinsterer stichting*) en de bestuurdersvereniging van de ChristenUnie.

DenkWijzer wordt toegezonden aan alle donateurs van het Wetenschappelijk Instituut, aan alle bestuurders van de ChristenUnie en aan overige geïnteresseerden.

U kunt abonnee worden van *DenkWijzer* voor € 13,50 per jaar (jongeren tot en met 26 jaar betalen slechts € 9,-). Voor een klein bedrag extra bent u echter al donateur van het Wetenschappelijk Instituut (€ 25,- per jaar, jongeren € 13,50). U krijgt daarvoor naast vijf nummers van *DenkWijzer* ook ongeveer vijf boekjes/boeken en informatie over congressen, activiteiten e.d..

DenkWijzer verschijnt op de eerste zaterdag van februari, april, juni, oktober en december
**Deadline kopij volgende nummer:
4 november 2002**

Redactie:

J.P. de Vries (hoofdredacteur), Henk Visser, Roel Kuiper, Reinier Koppelaar, Marco Boers en Erik van Dijk (eindredacteur).

Vormgeving:

Douglas Design, www.douglasdesign.nl

Druk:

Drukkerij de Bunschoter b.v., Bunschoten
Tel.: 033-2997999, info@bunschoter.nl

Uitgave, redactie en administratie:

Mr. G. Groen van Prinsterer stichting
Wetenschappelijk Instituut van de ChristenUnie
Postbus 439 • 3800 AK AMERSFOORT
Tel.: 033 - 422 69 60
Fax: 033 - 422 69 68
Email: denkwijzer@christenunie.nl
of wi@christenunie.nl

www.wi.christenunie.nl

www.bestuurders.christenunie.nl

DenkWijzer verwelkomt bijdragen van lezers. Wilt u daarvoor eerst even contact met ons opnemen?

Copyright ChristenUnie 2002

Overname van artikelen en/of illustraties uitsluitend na toestemming van de redactie.

Het politieke landschap na de electorale orkaan

Door J.P. de Vries, hoofdredacteur

Nog lang niet zijn we uitgepraat over de electorale storm die op 15 mei over ons land trok. Als bomen in een echte orkaan werden politieke reputaties die onwrikbaar leken, ontworteld.

Hoe kon dit alles gebeuren en hoe ziet het politieke landschap er nu uit?

Eén ding is duidelijk: de Nederlandse kiezers hebben 'paars' hartgrondig afgewezen. De drie partijen vielen terug van 97 naar 54 zetels en verloren daarmee ondubbelzinnig hun meerderheid. De paarse coalitie had zich vervreemd van de bevolking en leefde in een ivoren toren. Het ontging de kiezers niet, dat de politieke verantwoordelijkheid van PvdA-leider Melkert voor het misbruik van ESF-subsidies krampachtig werd weggepoetst; dat minister Korthals het lange uitblijven van zijn nota Criminaliteitspreventie excupeerde met het argument dat de mankracht op zijn ministerie nodig was voor de wetgeving inzake bordeelverbod, homohuwelijk en euthanasie; dat PvdA-kamerlid Van Gijzel zijn biezen moest pakken, toen hij te lastig dreigde te worden voor het kabinet. Het verhaal dat minister De Vries nog op de avond van de moord op Pim Fortuijn afstak om zijn veiligheidsdiensten vrij te pleiten, typeerde het gebrek aan invoelingsvermogen.

Waarin lag nu de aantrekkingskracht van de lijst van Fortuijn, een nieuwe politieke beweging die zich nog helemaal moest bewijzen? Voor velen was een persoonlijkheid die voor niets en niemand bang was, een verademing na zoveel opgelegde politieke correctheid.

Door de moord op de voorman kwam een onthoofde beweging de Tweede Kamer binnen. Fortuijn zelf was een vreemde mengeling van een conservatieve law-and-ordermentaliteit en een libertijnse decadente levensstijl. Zijn volgelingen lijken vooral uit conservatieven te bestaan, die vanuit hun eigenbelang opkomen voor orde en burgersmansfatsoen, maar daarbij de lat voor anderen hoger leggen dan voor zichzelf. De uitvoering van een diffuus testament van een vermoorde voorman is een lastige opgave, terwijl men niets anders heeft dat samenbindt.

De verwachting is gewettigd dat de beweging in deze omvang geen blifvertje zal zijn. Maar wat dan? Zullen veel LPF-stemmers van 15 mei dan weer teleurgesteld thuisblijven? Of zal men een ander tehuis kiezen? Na de moord op Fortuijn koos een deel van zijn aanhang voor de zekerheid voor het CDA, dat mede daardoor ongedachte verkiezingswinst boekte. Maar wat hadden Balkenende en Fortuijn meer gemeen dan dat ze beiden gekant waren tegen paars?

De eerstvolgende test zijn de Provinciale Statenverkiezingen van 5 maart 2003. De Lijst Pim Fortuijn is druk bezig kandidatenlijsten voor te bereiden. Hetzelfde probeert de Leefbaar-beweging rondom Nagel en Westbroek. Daarnaast kennen de meeste provincies nu al provinciale partijen, die soms rechts-liberaal, soms progressief zijn (en het daardoor landelijk nooit eens worden). De zwevende kiezer lijkt dus op 5 maart a.s. een ruime keuze te krijgen. Misschien dat daarna enige stabiliteit terugkeert in het politieke landschap, al dan niet gepaard met vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Hoe komt het toch dat ons volk niet heeft willen zien, dat werkelijk christelijke politiek het enige alternatief is dat ons volk echt verder brengt na acht jaar paars? De grote aanwas voor het CDA ten koste van paars valt weliswaar positief te waarderen, maar lijkt toch vooral een keuze uit het negatieve: we zijn tegen paars en LPF zonder Fortuijn durven we niet aan. Het is meer dan ooit nodig het oor en het hart van ons volk te winnen voor de politieke boodschap van het Evangelie: Doe alles ter ere Gods, zie om naar de naasten dichtbij en ver af, onderhoud zijn geboden en stel die eis in de eerste plaats aan jezelf.

*‘De vreze des
HEREN is het begin
der wijsheid en het
kennen van de
Hoogheilige is
verstand’*

(Spreeken 9 vers 10)

Politieke verantwoordelijkheid

Door Erik van Dijk, eindredacteur

“Wij erkennen dat God zowel de Schepper als de Rechter is van alle mensen. Daarom moeten wij ook deel hebben aan zijn verlangen naar gerechtigheid en verzoening in heel de samenleving en naar de bevrijding van de mensen van elke soort van onderdrukking. (...) Wij belijden dat wij soms evangelisatie en maatschappelijke verantwoordelijkheid als aan elkaar tegengesteld hebben gezien. Ofschoon verzoening tussen mensen niet hetzelfde is als verzoening met God, sociale actie geen evangelisatie is en politieke bevrijding geen verlossing is, spreken we toch uit dat evangelisatie en maatschappelijke en politieke betrokkenheid beide deel zijn van onze christelijke verantwoordelijkheid. Beide zijn noodzakelijke uitingen van onze leer over God en de mens, van onze liefde tot de naaste en onze gehoorzaamheid aan Jezus Christus.”

Uit: De Verbintenis van Lausanne, juli 1974 (Internationale Congres over Wereldzending in Lausanne, Zwitserland)

<http://www.gospelcom.net/lcwe/index.html>

Aan dit congres in Lausanne wordt gerefereerd in het artikel van Cees Stavleu

WegWijzer bij het thema

Interview met Mees te Velde over moderne christenen, identiteit, inhoud en overgave

4

Studie door Gerard den Hertog over de roeping van christenen om gerechtigheid lief te hebben

9

Studie door Cees Stavleu over evangelisch christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid

12

Studie door Hans Krabbendam over ethische discussies in Nederland en de VS

16

Studie door Corneline Morre-Jansen over christenen in het socialisme

22

Verder aandacht voor het thema in o.a. De Aftrap, DenkKader, Accent, Woordwijzer en BoekenWijzer.

Kijk voor een complete inhoudsopgave op de achterkant (p.36)

Wat is de verantwoordelijkheid van christenen in de samenleving? Specifieker: hebben christenen ook een verantwoordelijkheid richting de politiek? Hoe ziet die er dan uit? Waartoe zijn christenen eigenlijk geroepen? Het zijn basale vragen, maar wel vragen die met enige regelmaat gesteld moeten worden. In dit nummer van DenkWijzer komt een groot aantal aspecten van de relatie tussen christenen en de politiek aan de orde.

Deze DenkWijzer begint met een uitgebreid gesprek met theoloog Mees te Velde uit Kampen. In dat interview hebben we een poging gedaan een beeld te krijgen van de tijd waarin wij leven. Hoe zit de moderne mens in elkaar? En: hoe zit de moderne christen in elkaar? Volgens Te Velde zijn christenen in grote mate ‘kinderen van hun tijd’. Wat dat vervolgens betekent voor hun inzet in kerk, samenleving en politiek, en wat dat betekent voor de ChristenUnie, leest u in de pagina’s hierna. Een tweede theoloog, Gerard den Hertog, zet vervolgens in een korte studie de zaken nog verder op scherp. Voor christenen draait het in samenleving en politiek volgens hem om het liefhebben van gerechtigheid. Cees Stavleu van de Evangelische Theologische Hogeschool, gaat in zijn artikel in op het - niet

alleen in evangelische kringen wijd verbreide – misverstand dat evangelisatie en andere geestelijke zaken niet samen kunnen gaan met maatschappelijke betrokkenheid.

Na de drie theologen uit verschillende kerkelijke richtingen, volgt een uitgebreide studie van Hans Krabbendam over verschillen en overeenkomsten tussen ethische discussies in Nederland en Amerika. Wie zijn nu de grootste moralisten, Amerikanen of Nederlanders? De drie discussies die hij als voorbeeld neemt, zijn voor christenen aan beide zijden van de oceaan zeer ingrijpend geweest. Het laatste thema-artikel is gewijd aan de bijzondere rol die christenen in de eerste jaren van de SDAP hebben gespeeld. Corneline Morre-Jansen geeft in deze korte studie een kijkje in haar interessante scriptie.

Voor iedereen die betrokken is bij of geïnteresseerd is in de dualisering van de gemeentepolitiek zijn er artikelen over de raadsgriffier en de rekenkamer. Verder vindt u in dit nummer uiteraard weer de bekende columns en boekbesprekingen.

Veel leesgenoegen toegewenst!

Bij het artikel van Gert Schutte in het vorige nummer van DenkWijzer, wordt hij aangekondigd als voorzitter van de Kiesraad. Volgens hem is dat echter teveel eer. “Ik ben slechts gewoon lid van die raad”, aldus het bescheiden oud-Tweede Kamerlid in een vriendelijke email. Bovendien is het ook niet correct tegenover de echte voorzitter, Mr. F.J.W.M. van Dooren (vice-president Rechtbank Rotterdam). Bij deze de correctie en de excuses.

Inhoud en overgave

Postmoderne christenen en christelijke politiek

Door Erik van Dijk

Prof. Dr. M. te Velde (52) is sinds 1989 hoogleraar Kerkgeschiedenis, Kerkrecht en Gemeenteopbouw aan de Vrijgemaakt-Gereformeerde Theologische Universiteit (www.tukampen.nl) in Kampen. Hij groeide op in een pastorie en studeerde vanaf 1967 theologie in Kampen. Vervolgens was hij tot 1988 predikant in Neede en Enschede-Oost. Zowel tijdens zijn predikantschap als ook vanuit zijn werk als docent en kerkelijk adviseur heeft Te Velde in de afgelopen decennia veel ontwikkelingen in de kerken en onder christenen intensief meegemaakt, onderzocht en beschreven.

Kunt u met het oog op de positie van de ChristenUnie een beeld schetsen van de moderne mens en - specifiek - de moderne christen?

Ik zie vooral na 1990 een sterke verschuiving in de cultuur, waardoor steeds meer mensen op een hele andere manier tegen dingen aankijken en beoordelen wat ze wel en niet goed vinden, keuzes maken en betrokken willen zijn. Wij zijn groot geworden in een kerkgemeenschap waarin betrouwbaarheid, stabiliteit, fundamentele onderbouwing, legitimatie e.d. heel belangrijk waren. Maar voor een groot aantal mensen speelt dat vandaag niet zo'n rol meer. Zij gaan niet meer uit van systemen, waarheden en standaarden. Zij gaan uit van wat ze meemaken en voelen. Zij gaan uit van hun eigen leefomgeving. Waar zij zich bij aan willen sluiten, is niet zozeer een continue gemeenschap die geworteld is in traditie en ideeën, maar een concrete gemeenschap waar een goede sfeer heerst en positieve dingen gebeuren. Al die dingen die je in de sociologische analyses tegenkomt – democratisering, fragmentarisering, consumptiviteit, individualisering, etc. – dat kom je in de kerk en onder christenen ook allemaal tegen in een mate die mij de laatste tien jaar steeds meer verbaast.

Toch heb ik niet het idee, dat we daarmee nu per definitie ook de Schrift, de christelijkheid of de gereformerdheid verliezen. Die risico's zitten er wel in, maar die zaten net zo goed in het systeem- en traditie-denken.

Ook in de nieuwe situatie blijft de Here evengoed bij machte om mensen met Hem de weg te doen gaan, terwijl net zo goed de Boze ook in het vroegere, niet-geseculariseerde Nederland zijn invalshoeken wel had. In die 'oude orde' - die natuurlijk wel een zekere bescherming bood - waren net zo goed grote valkuilen, bijvoorbeeld op het punt van traditionalisme.

God is bij machte om ook in de postmoderne tijd Zijn grote dingen te doen in onze kleine levens. Dat is niet afhankelijk van een bepaald waardenpatroon – al dan niet uit de Schrift gedestilleerd - waarvan wij onze vesting gebouwd hebben. Als de muren van het bastion scheuren, kan dat heel heilzaam zijn. Het werpt je terug op de Here zelf. Dat is ook de enige manier om als kerk midden in die verschuivingen te blijven staan.

Christenen zijn moderne mensen in veel meer opzichten dan wij vaak willen toegeven. Christenen dragen de kenmerken van hun cultuur in hun wezen, of het nu de cultuur van de jaren vijftig, zeventig of negentig is. In die jaren negentig raakte er van alles los in de orthodox-christelijke wereld. Daar zit altijd het risico in dat er dingen losraken die niet los mógen raken, maar in vroegere stabiele perioden zaten er ook dingen vast die niet vast zouden mógen zitten.

Moderne mensen staan veel losser in het leven als het om structuren gaat. Zij zijn niet meer zo gemakkelijk tot vaste verbintenissen geneigd. Dat geldt ook voor de band aan een politieke partij. Ze willen liever aan een project werken, aan een module meedoen, aan een losse actie. Mensen willen zich wel voor een bepaalde periode

ergens aan geven, maar willen daarna weer wat anders gaan doen. En zij vinden het heel belangrijk of ze ergens gewaardeerd worden, of er ruimte is voor eigen inbreng, of ze zichzelf erin herkennen, of er een prettig klimaat is en of ze er relevante dingen kunnen doen.

Hoe ziet u dat dan voor de structuur van een politieke partij als de ChristenUnie?

Zoals ik er nu naar kijk en als ik het evaluatierapport 'Bouwen aan de basis' lees, dan zou de ChristenUnie een onderscheid moeten maken tussen kiezers, leden en werkers. Het is prima als je een vaste organisatie hebt voor de werkers – mensen in schaduwfracties, pr-teams, etc. – maar die kiesverenigingen met ledenvergaderingen e.d., dat stoelt nergens meer op.

Vraag groepjes enthousiaste kiezers om concrete items op te pakken, uit te werken en neer te zetten voor de directe omgeving of voor de Tweede Kamer. Licht per project een paar mensen uit je kiezerskring en vraag ze een poosje mee te lopen.

Je zou een formule moeten vinden, waarbij het lidmaatschap voor iedereen heel aantrekkelijk is, niet veel kost en niet te veel verantwoordelijkheden met zich meebrengt. Meer een landelijk lidmaatschap, bijvoorbeeld zoals je lid bent van de EO of het Wereldnatuurfonds. Je steunt de organisatie in grote lijnen en krijgt het blad

“God is bij machte om ook in de postmoderne tijd Zijn grote dingen te doen in onze kleine levens.”

thuisgestuurd. Een beetje meer donateurachtig, en niet meer dat je dan dus ook op alle lokale bijeenkomsten hoort te komen.

Wat ziet u als belangrijkste roeping voor christenen en voor de kerk in de wereld, de samenleving en de politiek?

De roeping en verantwoordelijkheid van iedere christen hangt natuurlijk af van de positie die de Here hem of haar geeft in deze wereld, maar het is de roeping van iedere christen om deze wereld aan te zien als met de ogen van God en alles in gebed naar de Here te brengen. Voorbede voor de wereld is een heel belangrijk eerste punt. In de tweede plaats is het de roeping van christenen om zich te geven in de samenleving op een manier die de liefde van Christus gestalte geeft en uitstraalt. Naar de naaste toegaan en zoeken waar we hen tot zegen kunt zijn, in woord en daad. Jezus zelf heeft daar hele mooie voorbeelden van gegeven, bijvoorbeeld in Mattheüs 25. Een beker water geven of het bezoeken van

zieken en gevangen is alleen zó praktisch, dat wij uit vrees voor humanisme dit vaak wel erg ver van ons weg-schuiven.

Wanneer God je verantwoordelijkheid geeft voor meer mensen, zul je daar een concrete invulling aan moeten geven. Dat geldt voor de christelijke werkgever in zijn eigen bedrijf, maar ook voor degenen die geroepen worden om in de politiek de samenleving mede te besturen.

In onze omgang met anderen worden in onze orthodox-christelijke cultuur de dingen die we naar anderen uitstralen al gauw dogmatische of ethische claims. Het lukt ons onvoldoende om er zó voor en temidden van anderen te zijn, dat daarin de persoon van God doorstraalt. Er ligt voor mij heel veel in het woord 'overgave'. Wil je een ander bereiken, dan moet je je géven. Wat ons echt verder helpt is overgave aan God en aan onze naaste naar het voorbeeld van de Here Jezus.

Geldt dit ook voor de kerk? Moet de kerk zichzelf geven aan de wereld?

Wij hebben onze zekerheden, opvattingen, waarheden en onze ethische normen. Daarin hebben we een bepaalde hardheid en sterkte, die al heel gauw tot een eigen bolwerk kan worden. Terwijl we een doorgeefluik zouden moeten zijn van de liefde van Christus.

In de eerste eeuwen vielen christenen bijvoorbeeld op, omdat zij vrijwillig bleven in steden waar de pest was, om de zieken te verzorgen. Als je jezelf als kerk wilt géven, zou je bijvoorbeeld moeten doen wat een predikant bij ons eens voorstelde: zet een advertentie in de plaatselijke bladen: "Bang om alleen te sterven? Bel 038-1234567" Of je zou aan elke grote kerk een Kuria-huis moeten verbinden. Dan ga je niet met een norm naar mensen toe, maar dan bèn je er voor ze, dan gééf je jezelf.

"Het de roeping van christenen om zich te geven in de samenleving op een manier die de liefde van Christus gestalte geeft en uitstraalt."

In het opkomen als kerk en politieke partij voor recht en gerechtigheid, voor normen en waarden in de samenleving, kan iets triomfalistisch zitten. Het heeft mij gestoord, dat ook Kars Veling als het om de identiteit van de ChristenUnie ging, het niet kon vermijden om euthanasie en abortus als nadrukkelijke punten naar voren te brengen. Daar zijn we tegen, en dat is voor ons een politiek huismerk geworden. Nou, je dochter zal maar verkracht zijn of je zult maar een man of vrouw hebben die dement is. Voor niet-christenen is dat zo kort door de bocht! In het noemen van die items kunnen ze moeilijk iets anders horen dan dat christenen aan anderen de

wet willen voorschrijven. De discussies daarover hebben bijna altijd een wettische en geen evangelische uitstraling.

Wat zou u dan willen horen?!

Wij zullen moeten zoeken naar de juiste woorden om duidelijk te maken, dat het leven met God perspectief biedt. De Schrift spreekt over de liefde tot God en tot de naaste als de weg waardoor een samenleving gezegend wordt. Natuurlijk zijn er dingen te zeggen over zaken als euthanasie en abortus, maar laat christenen in Nederland zich dan ook als vrijwilligers beschikbaar stellen, om in terminale huizen voor mensen te zorgen. Anders is het gemakkelijk om tegen euthanasie te zijn. Het gaat om een boodschap van liefde, hoop, leven, ont-plooiing, bloei. We zijn er om in de wereld, die God voor ons tot bloei gebracht heeft, elkaar tot bloei te brengen, om zo een welriekend offer naar Hem te laten opstijgen. Die boodschap van bloei zullen mensen echt wel begrijpen, omdat ze vaak de verrotting en verdorring om zich heen ervaren. Als het gaat om de WAO kunnen wij zeggen: God heeft het niet zo bedoeld, dat mensen zouden vastlopen in hun werksituatie en dan voor jaren achter de geraniums gaan. Dáárom spannen wij ons in om arbeidsongeschiktheid te voorkomen en te genezen en om het bestaan van zulke mensen leefbaar te maken. Dat gaat ook op voor andere gebieden. God heeft vrouwen niet gemaakt, om ze vervolgens in de prostitutie een gebruiksvoorwerp te laten zijn. God heeft de schepping niet zo mooi gemaakt met de bedoeling dat wij die gaan vergiftigen.

Ook die discussie over dat ijsje op zondag is een typisch wettische discussie, die natuurlijk graag door de interviewers gebruikt wordt om christenen in een bepaald hoekje te zetten. Het bleef te veel steken in termen van de wet: wat mag en niet mag.

Je kunt toch aan iedere ongelovige uitleggen, dat de zondag zo goed is, om weer op adem te komen, jezelf weer te zien zitten en je naaste weer te zien staan. En dat God dat als een zegen voor àlle mensen, àlle Nederlanders bedoeld heeft.

Dat wij toch zo vaak in wettische termen denken, heeft toch ook met de Verlichting te maken, met het rationele. Zowel het rationalisme als het wetticisme zijn bezig met het standaardiseren van dingen. We zijn te bang voor het subjectieve.

Maar welke rol spelen kerk en politieke partij hier nu in?

Wat mij al jaren dwars zit, is dat ik wel wat meer wisselwerking zou willen zien tussen kerk en politieke partij. De kerkelijke en politieke circuits zijn teveel gescheiden geraakt. Het nadenken over de verbinding tussen christen-zijn en politiek is verschaald. De dominees zijn

het spreken over de politiek aan de christen-politici over gaan laten. In kringen waar meer theocratisch gedacht wordt, is dat minder, maar de vrijgemaakten en evangelischen zijn vrije kerken. Zij staan behoorlijk op afstand van de overheid.

Er wordt door predikanten en theologen in onze kring weinig nagedacht over de concrete implicaties van het Evangelie voor de politiek en de samenleving. De prediking die ik hoor, levert heel weinig materiaal voor politiek bewustzijn. Ik hoor weinig concreets over Christus' Koningschap op alle terreinen van het leven, over wat er in de samenleving speelt en hoe we daarmee om moeten gaan. Het blijft bij een paar algemeenheden. Ik hoop op meer wisselwerking. Van de ene kant voeding vanuit de Schrift en van de andere kant voeding vanuit de werkelijkheid. Die werkelijkheid wordt o.a. goed gekend door politiek actieve christenen. Zo zou je in een combinatie van theologische inspanning en aansturing en ondersteuning vanuit de ChristenUnie kunnen komen met preekschetsen, artikelen e.d.. Bied als ChristenUnie bijvoorbeeld eens een module aan over voorbede voor de overheid. Er wordt - vooral in onze gezinnen - weinig gebeden voor land, overheid e.d., terwijl vernieuwing nu juist begint bij gebed.

In 'Dienstbare samenleving' stelt Roel Kuiper dat kerken een sleutelrol hebben in het doorbreken van scheidlijnen tussen christenen. Hij schrijft: "Een groter bewustzijn van haar rol in dezen met het oog op het stimuleren van maatschappelijke en politieke activiteiten is essentieel."

Ik zou me als politieke partij met dat oecumenisch aspect niet bezig houden. Dat is de verantwoordelijkheid van de kerken. Als politieke partij zou ik zeggen: "Hoe jullie dat als kerken doen, dat zoeken jullie maar uit, maar wij spreken jullie aan op de boodschap die jullie willen brengen, waar jullie als gemeente handen en voeten aan willen geven. Wij willen impulsen geven die eraan bijdragen dat politieke verantwoordelijkheid en verantwoordelijkheid voor de samenleving daarin méér een plek krijgen."

Ik denk ook dat het oecumenisch streven op dit moment niet zo'n rol meer speelt. In de postmoderne wereld kan het een heleboel mensen geen laars schelen of die christenen nu een kerk-verbandelijke eenheid met elkaar hebben of niet. Als ze maar herkenbaar zijn als christenen.

Hoe ziet u de plaatselijke relatie tussen kerk en christen-politicus?

Dat hangt er heel erg van af hoe die plaatselijke politicus opereert. Wat hij of zij belangrijk vindt. Een christen-politicus zou helder moeten hebben wát hij dan met de kerk zou willen uitwisselen. Trends in de samenleving bespreken kan bijvoorbeeld heel nuttig zijn. In de afgelopen jaren is er heel wat uitgewisseld op de gebieden

"De kerkelijke en politieke circuits zijn teveel gescheiden geraakt. Het nadenken over de verbinding tussen christen-zijn en politiek is verschaald."

van de zondagsheiliging en de asielzoekers. Christenpolitici kunnen de kerken ook attenderen op sociale verschijnselen die voor de diaconie van belang zijn. Diaconieën moeten zich sowieso op vaste momenten op de hoogte stellen van wat de sociale ontwikkelingen zijn (levensonderhoud, sociaal isolement e.d.).

Ook een vorm van contact tussen predikanten en burgermeesters kan nuttig zijn. Soms heeft de overheid ook best behoefte aan meer communicatie met de kerken. De ChristenUnie zou dan een bemiddelende rol kunnen spelen om deze mensen bij elkaar te brengen. Zij zou ook een inhoudelijk-ondersteunende rol moeten vervullen, om de bijeenkomst niet te laten ontaarden in een oppervlakkig kennismakingsgesprek, maar te zorgen dat er een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de samenleving wordt gevoeld. De overheid kan daarbij profiteren van de wijsheid die in de kerken beschikbaar is, maar ook andersom!

Zouden christenen verder actief moeten zijn in wijkteams, plaatselijke werkgroepen VluchtelingenWerk, jongerenplatforms en eco-teams e.d.?

Ja, maar je moet er dan wel de naam van God en van Christus aan weten te verbinden. Dat is de grote uitdaging. Vaak lukt ons dat niet. Iemand die actief is in een milieuclub, hoeft dan echt niet te vragen, dat elke vergadering met gebed wordt geopend of dat hij elke vergadering de kans krijgt of neemt om een paar woorden uit de Schrift voor te lezen. Wel moet hij op gezette tijden duidelijk maken wat zijn 'drive' is, namelijk hoe God het bedoeld heeft met zijn schepping.

“Er wordt weinig gebeden voor land, overheid e.d., terwijl vernieuwing nu juist begint bij gebed.”

Even een extreme stelling: gezien al het voorgaande, zouden christenen zich dan niet beter in een netwerk kunnen organiseren, vanuit de kerk en niet vanuit de ChristenUnie en actief moeten zijn binnen het CDA of misschien zelfs juist binnen een christelijke partij als GroenLinks?

Wat ik zie gebeuren en ook in vrijgemaakte kring zie aankomen, is dat er afscheid genomen wordt van de zuil, maar dat men vervolgens ook niet meer bereid is om een bredere christelijke zuil te steunen. Men schiet door in de richting van de algemenere kranten, organisaties, scholen e.d.. Er wordt gedacht dat je bijvoorbeeld misschien zelfs beter op een openbare dan op een christelijke school kan zitten, om daar een zoutend zout te zijn. In de eigen zuil zou je alleen maar een kwetsbaar kasplantje blijven. Het idee leeft ook, dat zo'n kleine ChristenUnie-fractie in de Tweede Kamer zo weinig betekent, dat je misschien maar beter een beetje invloed kan hebben in een grote partij dan geen invloed met zo'n klein clubje. De grote vraag is alleen of je dan overeind blijft.

“De ChristenUnie zou moeten investeren in inhoud, inhoud en nog eens inhoud.”

Ik denk dat deze periode wel weer overgaat. Christenen moeten opnieuw een bewuste keuze maken voor een school, organisatie, krant, partij e.d.. Weg van het automatisme. Ze moeten zich gaan realiseren, dat het alleen maar hebben van algemene organisaties een enorme verschraving betekent, en zelfs een gevaar. Het is dan ook heel belangrijk dat de ChristenUnie zich heel duidelijk profileert t.o.v. het CDA. Geen negatieve profilering door bijvoorbeeld steeds te wijzen op de moslim of hindoe in de Tweede Kamerfractie van het CDA, maar door zelf nadrukkelijk aan de items die aan de orde zijn de naam van God te verbinden. Dat vraagt geloof en creativiteit. Dat hoeft helemaal niet dramme- rig of prekerig te zijn.

Wat zou een politieke partij als het gaat om het opbouwwerk en praktisch functioneren kunnen leren van ontwikkelingen in de gemeenteopbouw?

Er is een verschuiving gaande van doel-denken, strategie-denken, stappenplannen, processen organiseren enzovoort naar de zijns-kant, de persoons-kant, het voorleven van dingen. Identiteit en het inhoud geven aan de boodschap hebben uiteindelijk een enorme meerwaarde boven alles wat je verder methodisch, systematisch, modelmatig, procesmatig kunt ontwikkelen. De ChristenUnie zou dan ook moeten investeren in inhoud, inhoud en nog eens inhoud. Een gebrek aan inhoud kan nooit goed gemaakt worden met goede communicatieve en andere vaardigheden, kloppende methodes en zelfs niet met gedrevenheid.

Werken aan de inhoud is duidelijk, maar hoe versterk je die identiteit?

Meer nadruk op toewijding, overgave en op het voorleven, het in de praktijk laten zien hoe het werkt en laten zien dát het werkt. Voor de politiek is het daarom ontzettend belangrijk, dat er jongere en oudere identificatiefiguren zijn, of ze nu in de Tweede Kamer zitten of niet. Zij moeten voor het voetlicht worden gebracht met een boodschap, waarin de essentie van het Evangelie ook echt aan het politieke onderwerp verbonden wordt. Focus niet alleen op de Tweede Kamer, maar zet de spotlights ook meer op de lokale christelijke politiek. Publiceer aanstekelijke voorbeelden in bladen als HandSchrift en DenkWijzer. Er is nog genoeg te doen!

Waar het visioen ontbreekt, verwildert het volk ...

Verantwoordelijkheid van christenen voor de politiek anno 2002

Door dr. G.C. den Hertog, hoogleraar ethiek aan de Theologische Universiteit (www.cgk.nl/universiteit) in Apeldoorn

Er is een tijd geweest, dat de ideologieën hoog aangeschreven stonden. Ze gaven de mens een samenhangend zicht op de werkelijkheid. Dat bood oriëntatie in de vragen over politiek en samenleving, en op basis daarvan kon men ook anderen werven voor een bepaalde politieke inhoud. Ook binnen het christendom was en is er een bepaald zicht op de inrichting van de samenleving en de rol van de politiek, maar men verschilt van mening over de nadere invulling. De bandbreedte varieert van theocratisch denken tot een uiterst vaag verwijzen naar idealen of inspiratie vanuit de joods-christelijk-humanistische traditie.

Inmiddels heet het, dat met de val van de muur de ideologieën hun tijd hebben gehad. Ze 'haben ihre Schuld getan', waarvoor dank, maar nu zijn ze overbodig. In feite heeft één ideologie gewonnen, maar één ideologie is geen ideologie. Het resultaat is een ideologisch vacuüm.

Of het inderdaad zo is, dat de ideologie heeft afgedaan, is nog maar de vraag. Zeker is wel, dat er een crisis van de ideologieën is. Die is op zichzelf niet negatief te waarden. Ideologieën hebben mensen geholpen een weg te vinden in de wereld, maar ze hebben hen soms óók blind gemaakt. Daarbij gaan de gedachten onmiddellijk naar fascisme en communisme, maar er is reden wat dicht bij huis te blijven. Ideologisch denken heeft partijen, die het christelijke niet slechts als inspiratie wilden zien, kritiekloos doen zijn voor het onrecht van de apartheid en voor de schaduwzijden van de kapitalistische economie.

Het huidige levensbeschouwelijke vacuüm werpt christenen in de politiek terug op de fundamentele vraag wat de houding van de christen in de politiek behoort te zijn.

Die vraag kan niet voor alle tijden en plaatsen beantwoord worden. Het maakt groot verschil van wat voor samenleving men deel uitmaakt. Aan het begin van de 21ste eeuw, in de verwarrende tijden na 11 september 2001 en 6 mei 2002 is het goed ons her te bezinnen op de fundamenten. Die fundamenten zijn gelegen in het geloof in de God en Vader van Jezus Christus. Geloof - dat is iets anders dan levensbeschouwing of ideologie, en het valt er ook nooit mee samen.

Het raadsel mens

Zorgvuldig hebben de 'paarse' kabinetten zich de afgelopen jaren van ideologische veren ontdaan, maar tot hun verbijstering bleek het niet te leiden tot een samen-

*De profeet Jeremia
Rembrandt*

leving, waarin welbegrepen eigenbelang en een ondergrens van gerechtigheid als common sense een harmonieus geheel vormden, laat staan dat ze het hart konden vullen. Mensen zitten anders in elkaar.

Als ik de ontwikkelingen probeer te begrijpen, kom ik uit de bij de bekende zinsnede uit de Heidelbergse Catechismus: de mens is van huis uit 'onbekwaam tot enig goed en geneigd tot alle kwaad'. Vergis ik mij niet, dan zou er een interessante studie te schrijven zijn hoe de radicaliteit van deze belijdenis in de christelijke politiek is afgezwakt, op velerlei manieren, om toch maar samenwerking met anderen mogelijk te maken.

Niemand is toch in ernst voortdurend op zijn hoede voor iedereen?! In de diverse concretisering van christelijk-politiek denken werd de radicaliteit van het reformato- risch belijden misverstaan, genegeerd, beperkt, afgezwakt, of zelfs ontkend. Je zou er in elk geval geen politiek mee kunnen bedrijven.

Die ontwikkeling lijkt mij echter even onthullend als fataal. Ze heeft alles te maken met het stilaan omvormen van een in geloof als christen in de politieke werkelijkheid staan tot een christelijke ideologie, die net als andere ideologieën met idealen en normen werkt. De woorden uit de Heidelbergse Catechismus vormen voor mij precies het geheim, dat het christen-zijn in de politiek omcirkelt. Er wordt helemaal niet in ontkend, dat de mens ook buiten het geloof om heel veel goeds kan doen. Lucas vertelt dat heidenen zelfs 'buitengewone menslievendheid' aan Paulus bewezen (Handelingen 28:2). Er is geen enkele reden iets als het voorkomen van 'wilde goedheid' (Noordmans) te ontkennen. Als we bijvoorbeeld kennis nemen van hoe mensen zich in en rond de Twin Towers hebben ingezet voor anderen, met gevaar voor en zelfs opoffering van eigen leven, dan is er geen enkele reden daarop af te dingingen.

Het is echter een waarschijnlijk onuitroeibaar misverstand, dat de Heidelbergse Catechismus dat uitgerekend zou bedoelen. Daarom weerspreek ik het hier nog maar eens met kracht. In de genoemde zinsnede gaat het erom aan te geven, hoe we de relatie van ons leven met God in alle verbanden hebben te zien. Dat is niet vanuit een ideologie, die zich baseert op eigen gelijk en dat overeind poogt te houden. Het is evenmin vanuit een algemene verwijzing naar idealen of zelfs naar God. Het punt is, dat men dan het kwaad niet weet te lokaliseren. Vandaag staan we verlegen en hulpeloos tegenover diverse gestalten van het kwaad, zoals die zich in onze samenleving manifesteren. Men kan denken aan de mafia, aan bouwfraude - met bordeelbezoek -, aan seksueel misbruik, aan 'zinloos geweld', en wat al niet meer. Maar wie kan zeggen wat er echt aan de hand is, en wie spreekt een bevrijdend woord?

De aangehaalde woorden uit de Heidelbergse Catechismus helpen ons om werkelijk solidair met anderen in de samenleving te staan. Het kwaad zit niet in

"We kunnen er niet van uitgaan, dat de mensen uit zichzelf aan de gerechtigheid van Gods Koninkrijk zullen beantwoorden.

Maar we kunnen er wél van uitgaan, dat alleen die gerechtigheid het leven goed maakt, en mensen tot hun recht doet komen."

bepaalde mensen, maar in ons allemaal. Dat is de ene kant van het verhaal. De keerzijde is, dat waar hoopvolle aanknopingspunten ontbreken, het Evangelie de ongeschokte bron van hoop is. Het stemt ons nuchter, en het vraagt er ook om nuchter vertolkt te worden. Een christen weet niet allerlei oplossingen; hij weet wel alles van oplossingen die niet werken. Hij zal daarom geen illusies omhelzen. Hij weet immers waar het lek zit, en dus ook dat we niet als mensen met onze voeten de weg naar de nieuwe aarde kunnen banen.

Het 'lege midden'

Nu vormde dat ook een belangrijk deel van de aantrekkingskracht van Fortuyn: het openlijke afscheid van de bevlogenheid van de jaren zestig, van de maakbaarheid, en het appèl op het religieuze, op dat door paars verwaarloosde hart van het bestaan. Maar hij sprak de mens niet tegen, die niet duldt dat hem iets in de weg gelegd wordt. U kent het reclamespotje van de Postbank, waarin ons voorgehouden wordt: 'Vijftien miljoen Nederlanders, op dat kleine stukje aarde, die schrijf je toch geen wetten voor, die laat je in hun waarde'. Onthullend, die woorden. Iemand in zijn of haar waarde laten is dus: iemand geen strobreed in de weg leggen, als hij of zij het leven naar eigen inzichten vormgeeft. Als je jarenlang hebt gepropageerd, dat mensen vooral zichzelf moeten zijn, dat het 'goed moet voelen', dat jouw vrijheid en zelfbeschikkingsrecht het hoogste goed is, dat helaas botst op de rechten en verlangens van anderen, verander je dat niet met een aantal regeringsmaatregelen. En een oproep tot herstel van normen en waarden - hoe nodig ook - is een slag in de lucht, als je voorbij gaat aan wat er in de mens leeft, die 'geen deel dan in dit leven' (Psalm 17:6; Berijming 1773) heeft, en onbeschaamd op zoek is naar bevrediging van zijn verlangens. Kunnen we dan in politieke samenwerking nog ergens op rekenen? Valt de wereld nog ergens mee of alleen maar tegen? Is er iets als 'algemene genade', een 'vloertje' onder het leven? Vanuit de bijbel zie ik iets als een door God tegenhouden van het kwaad, maar als je het 'algemene genade' noemt, denk je zomaar dat je erop kunt bouwen en ermee kunt werken. Het is 'wilde goedheid', niet meer en niet minder. God geeft het, maar je kunt er niet mee voor jezelf beginnen, zoals maar al te vaak gebeurd is.

Een 'lege wereld' of een gerechtigheid als structuur van de schepping?

Is er dan geen enkele bodem? Hebben die ethici gelijk, die menen dat we in een in ethisch opzicht 'lege wereld' (H.M. Kuitert) leven, d.w.z. een wereld, waarin we als mensen zelf ordening hebben aan te brengen? Nee, dat hebben ze niet. We leven in een wereld, die geschapen is met het oog op het doen van gerechtigheid.

Gerechtigheid is de structuur van de schepping. Het is de gerechtigheid die het leven doet opbloeien, omdat het beantwoordt aan Gods bedoelingen. Die gerechtigheid is geen eis, die vreemd is aan het leven zelf. Nee, de schepping kreunt onder het schenden van Gods gerechtigheid door ons mensen. En omdat de eer van de God van de bijbel gelegen is in het heil van de mens (Calvijn), kan men niet ongestraft aan Hem en zijn geboden voorbij leven.

Maar - heeft het zin die gerechtigheid te zoeken, als de mens 'onbekwaam is tot iets dat echt goed is en geneigd tot alle kwaad'? Ja, dat heeft het wel. Het Oude Testament staat er vol van - denk alleen aan Spreuken. Er ligt zegen voor een samenleving in een gaan in de weg van Gods geboden. Je wordt er alleen geen nieuw, wedergeboren mens van en het leidt ook niet tot je behoud. Je kunt je er ook rijk mee rekenen, en Gods genade als overbodig beschouwen. Maar het hóeft niet; het gaan in de weg van Gods geboden kan mensen ook brengen tot en bewaren bij zijn Woord en hun hart richten op de God van deze geboden.

Gerechtigheid geeft ook aan hoe God in deze wereld werkt. Hij laat niet varen wat zijn hand begon, houdt zijn op gerechtigheid gebouwde schepping vast, sticht in Christus gerechtigheid voor wie het verspeeld hadden, en geeft uitzicht op een 'nieuwe hemel en een nieuwe aarde, waar gerechtigheid wóónt' (2 Petrus 3,13). Intussen liggen twee 'rijken' met elkaar overhoop. Voor het oog heeft het er bij tijden zelfs veel van dat de macht van de duisternis het veld beheerst en de toekomst van de wereld heeft. Je hebt geloof nodig om te kunnen zeggen, dat Christus alle macht heeft in hemel en op aarde, dat Hij komt om te richten, en dat er nu al maar één ding belangrijk is: het zoeken van Gods Koninkrijk en zijn gerechtigheid.

Van groot belang is om er aan vast te houden dat de Schepper en de Verlosser van deze wereld Een en Dezelfde is. Als we dat stellen luistert het nauw. We kunnen en mogen het niet verzelfstandigen, alsof het een 'vloertje' voor christelijke politiek zou zijn. Zo'n vloertje lijkt aantrekkelijk, maar het wordt al gauw een vorm van idealisme, die onherroepelijk vroeg of laat door de weerbarstigheid van de politieke realiteit wordt weerlegd. We kunnen er niet van uitgaan, dat de mensen uit zichzelf aan de gerechtigheid van Gods Koninkrijk zullen beantwoorden. Maar we kunnen er wél van uitgaan, dat alleen die gerechtigheid het leven goed maakt, en mensen tot

hun recht doet komen. Die laatste twee zinnen geven de grond en de grens aan van waaruit we als christenen in de politiek kunnen werken. Er is veel aan gelegen dat christenen in hun politieke bezig-zijn er iets van laten zien, dat ze God kennen en zijn gerechtigheid liefhebben.

Alle gerechtigheid liefhebben

Als christen in de politiek staan - dat kan niet zonder een samenhangend zicht op de werkelijkheid. Precies, dat komt in de buurt van een ideologie. Maar dat 'samenhangend zicht' mag niet stollen, en voor zichzelf beginnen. Dat is met ideologieën wél gebeurd. Dan vormen ze een huis, waarin de mens kan vergeten, dat Hij 'vervreemd is door te luisteren naar Gods stem'. Vervreemd - dat is iets anders dan dat de wereld en de samenleving je niet zoveel kunnen schelen, omdat het allemaal toch niet van jou is. Vervreemd betekent hier: de aarde behoort jou niet toe, die andere mensen óók niet, je bent zelfs niet van jezelf, maar je bent gekocht en betaald om met en voor God in Christus te leven.

Van de Heidelbergse Catechismus weten sommige christenen niet veel meer dan dat het er allemaal heel zuinig staat. 'Onbekwaam tot enig goed...', en hooguit een 'eerste begin van de nieuwe gehoorzaamheid'. Het is waar: dat staat er. En gelukkig maar. Er zijn al zoveel brokken gemaakt door mensen, die het zelf wel zouden doen. De 'maakbare samenleving'.

Maar het is niet alles wat de Heidelbergse Catechismus te zeggen heeft. Er staat óók van de mens-in-Christus, dat hij 'alle gerechtigheid liefheeft'. Niet alleen dus de gerechtigheid in het kruis van Christus, maar ook de gerechtigheid van het leven in zijn Koninkrijk.

Gerechtigheid, die weet wat koningschap naar Gods hart is: opkomen voor de armen en ontrenten, voor vreemdelingen, voor wie geen helper hebben. Om die gerechtigheid gaat het, die een scherp oog heeft voor die mensen, aan wie de publieke opinie voorbij ziet en die de politiek afschrijft. We 'maken' de nieuwe samenleving van Gods Koninkrijk niet, maar we hebben al wel de gerechtigheid ervan lief. Alle gerechtigheid. Die liefde geeft ons een lange adem. We weten waar het in onze wereld ten diepste op vastzit. Dat maakt ons nuchter, wat - bijbels gezien - niet betekent dat we de gerechtigheid van Gods Koninkrijk vergeten, maar dat we des te vuriger bidden en doen wat recht is onder de mensen (Bonhoeffer). Wij mogen ook weten - omdat Hij in de overwinning van Christus de komst van zijn Koninkrijk heeft veilig gesteld - dat ons werk in Christus niet vergeefs is (1 Kor. 15,58). Is het altijd dus heel zinvol? Nee, dan zou je het weer moeten kunnen zien, en soms lijkt het er niet op. Maar het is ondanks alles 'niet vergeefs'. God neemt ons werk in dienst, en verleent er zin aan. Dat perspectief is niet gegeven met een ideologie, maar valt enkel te ontlenen aan het geloof in Gods genade in Jezus Christus. Met minder kunnen we als christenen in de politiek niet toe.

Evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid

Door drs. Cees Stavleu, directeur van de Evangelische Theologische Hogeschool (www.ebsveenendaal.nl/eth.html) in Veenendaal

Vaak wordt de stelling gehoord, dat evangelische Christenen geen oog hebben voor de maatschappelijke consequenties van het evangelie. Het zou bij hen uitsluitend gaan om persoonlijk heil en niet om het heil van de hedendaagse wereld. De enige roeping van de gemeente is de verkondiging van het evangelie en de consequenties voor de schepping spelen hierbij geen enkele rol. Het is de vraag of deze visie op evangelisch Christendom recht doet aan de werkelijkheid.

Wat is evangelisch?

Het is niet eenvoudig om nauwkeurig vast te stellen wat onder de evangelische beweging verstaan moet worden. In Nederland verstaat men er iets anders onder dan in het buitenland. Buiten Nederland vat men dit vaak op als het geheel van orthodoxe Christenen. De groep omspannt zowel uitgesproken calvinisten¹ als charismatische Christenen. In de Nederlandse context bestaat in het taalgebruik een andere voorstelling van de evangelische beweging. Binnen het geheel van orthodox Christendom wordt namelijk een onderscheid aangebracht tussen reformatorisch en evangelisch Christendom. Onder reformatorisch verstaat men alles wat zich onder de noemer van hervormd of gereformeerd schaart. Onder evangelisch schaart men traditiegetrouw een groep vrije kerken. Deze onderscheiding is te duiden als typisch Nederlands.

Wie poogt om de evangelische beweging in Nederland in kaart te brengen wordt geconfronteerd met een veelvoud aan stromingen, bewegingen en kerken. Binnen de traditionele (veelal Calvinistische) kerken bestaat een beweging die zich rekent tot de evangelische beweging (bijvoorbeeld het Evangelisch Werkverband). Daarbuiten bestaat het geheel van evangelische Christenen uit een veelvoud van stromingen en tradities. Een traditioneel onderscheid is gelegen tussen charismatische en niet-charismatische evangelische christenen. In de laatste jaren is de tegenstelling tussen deze groeperingen minder sterk geworden. Men moet ook onderkennen dat het niet eenvoudig is om een omvattende definitie te geven voor de gehele evangelische beweging. Onder evangelischen treft men zowel Gomaristische als Arminiaanse standpunten aan². Er bestaan evangelische gelovigen die absoluut niet geloven dat God in deze tijd wonderen doet. Deze horen bij de tijd van het nieuwe Testament en zijn daarna opgehouden. Alle nadruk ligt bij hen op het

feit dat Koninkrijk van God er absoluut nog niet is. Anderzijds bestaan er evangelische Christenen die van mening zijn dat bij voldoende geloof alle wonderen mogelijk zijn. Het Koninkrijk is er feitelijk al. Daarnaast bestaat een brede stroom die een tussenstandpunt inneemt³. Wat wij in Nederland verstaan onder evangelisch Christendom is in feite zo breed, dat het begrip evangelisch vooral dient te worden opgevat als een sociologische aanduiding.

Historische wortel

Om helderheid te verkrijgen op de relatie tussen evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid is een doordenking van een historische wortel van de evangelische beweging van belang: het puritanisme⁴. Het puritanisme is een beweging binnen de Engelse protestantse kerk in de 16-de en 17-de eeuw. Het puritanisme kan worden opgevat als een radicalisering van de reformatie. De beweging komt op in het Engeland van rond 1565. Elisabeth wil een kerkinrichting die episcopaaal en cesaropapistisch is⁵. Men pleitte voor een zuivering van de kerkleer en liturgie naar Bijbels voorbeeld en een verlangen naar een meer congregationalistische inrichting van de kerk⁶. De kerk moest dichter bij het volk staan. Hieruit groeide een beweging die accent legde op een aantal aspecten. Ten eerste is bij de puritanen de tendens aanwijsbaar om de Bijbel centraal te stellen. Men achtte het van het grootste belang om in overeenstemming met de Bijbel te leven. Een tweede pijler van het puritanisme is gelegen in de overtuiging dat de Here God heerschappij dient te hebben over alle terreinen van het leven. Dit betekende dus dat een zwaar accent lag op de Bijbel en de inrichting van het hele leven in overeenstemming met Gods wil, die in de Bijbel is uitgedrukt.

De actualiteit van deze strijd treedt des te meer naar

voren als men het puriteinse denken contrasteert met een aantal ontwikkelingen aan het einde van de zestiende eeuw en in de zeventiende eeuw. Toen al kwam een stroming op die haaks stond op het puritanisme en die de Verlichting inluidde. Het betreft een brede stroming die het puritanisme aanviel op een tweetal punten, namelijk het gezag van de Bijbel en de mogelijkheid om de Bijbel te hanteren als leidraad voor politiek handelen. Enkele voorbeelden van 17-de eeuwse discussies dienen ter verduidelijking.

Een van de belangrijkste leidslieden van de puriteinse beweging was John Owen. Zijn belangrijkste tegenstander was de quakertheoloog Samuel Fisher (1605-1665)⁷. Fisher verwierp als quaker de Bijbel als onfeilbaar woord van God. Het onfeilbare woord van God was het innerlijk licht dat zich in ieder gelovige bevond. Om de betrouwbaarheid van de Bijbel te ondergraven, wijst hij op de in die tijd opkomende tekstkritiek. De juiste tekst van de Bijbel was niet te vinden, en daarom was de Bijbel een onbetrouwbaar getuigenis. John Owen richt zijn werk over de Bijbel tegen Samuel Fisher⁸.

Een vroegere tegenstander van de puriteinen is Richard Hooker (1554-1600). Hij is de grote apologeet van de (episcopale) kerkvorming onder Elisabeth. Hij beweerde dat elke wet gebaseerd moest zijn op de natuurlijke wet. Het kerkelijk en wereldlijk recht moest onderworpen zijn aan het natuurlijk recht⁹.

Het gezag van de Bijbel stond sterk ter discussie. Dit was geen op zichzelf staand gegeven. Er bestaat een verband tussen het geloof in de betrouwbaarheid van de Bijbel en het verlangen om God te eren in alle velden van het maatschappelijke leven. Zeer duidelijk treedt dit naar voren bij de filosoof van het absolutisme Thomas Hobbes¹⁰. Voor deze tegenstander van het puritanisme was de Bijbel onderworpen aan de staat. Hij relateert de Bijbel door te komen met Bijbelkritiek¹¹. De Bijbelkritiek is bij hem verbonden met het verlangen om het gezag van de Bijbel over het maatschappelijke leven te ondergraven.

De climax van het verzet tegen de puriteinse tendens om de Bijbel te maken tot richtlijn voor het maatschappelijke handelen is te vinden in de Theologisch Politieke Verhandeling van de Nederlandse filosoof Spinoza¹². Twee aspecten treden in dit werk naar voren. In de eerste plaats verzet hij zich tegen de mogelijkheid dat de Bijbel geldigheid heeft voor het hedendaagse politieke leven. Hiermee verzet hij zich tegen de Calvinistische predikanten in Nederland, die in de gouden eeuw poogden om het maatschappelijk leven meer te schoeien op de leest van het evangelie. Om te bewijzen dat de Bijbel hiervoor niet gebruikt kan worden, komt Spinoza met een radicale vorm van Bijbelkritiek. Het Oude Testament bezit slechts geldigheid in de periode tot de Babylonische ballingschap. Het gezag van de Bijbel wordt bij Spinoza ondergraven, opdat het niet benut zal worden in de politiek.

Puriteinse denkers deden alles om deze relativisering van de Bijbel te bestrijden. De Bijbel gold voor hen als onfeilbaar en als richtsnoer voor alle terreinen van het maatschappelijke leven.

Latere historische ontwikkeling

Mede gevoed door het denken en de beleving van de puriteinse beweging ontwikkelden zich in de achttiende eeuw stromingen, die vorm gingen geven aan de opdracht om de Here God en de Bijbel opnieuw een centrale plaats te geven. Op het Europese continent bloeiden de nadere reformatie in Nederland en het piëtisme in Duitsland. Vooral het Duitse piëtisme onder Spener, Francke en in een later stadium de beweging van Von Zinzendorf kenmerkten zich door een nadrukkelijk oog voor sociale zorg¹³. Jonathan Edwards, de vader van de Evangelische beweging in de Verenigde Staten waarschuwde voor een naar binnen gerichte houding. Hij onderstreepte het centrale belang van sociale beweging¹⁴. Het vermelden waard zijn aspecten die naar voren werden gebracht tijdens de Wesleyaanse opwekking. In 1774 hield Wesley een pleidooi voor de afschaffing van de slavernij. Eveneens streed hij tegen de gevaren van alcohol. Bekend is Wesley's pleidooi voor eerlijke beloning van de arbeidersklasse. Juist door zijn sociale beweging slaagde Wesley erin om grote groepen uit de lagere sociale klassen weer in de kerk te krijgen. In Engeland heeft het methodisme ook een positieve invloed gehad op de opkomst en ontwikkeling van de arbeidersbeweging.

Gedurende de 19-de eeuw zette de piëtistische zorg voor wezen zich voort in het werk van George Mueller, Thomas John Barnardo en Charles Haddon Spurgeon. In deze periode stimuleerden evangelischen werk ten behoeve van de sociale en godsdienstige ontwikkeling van jongeren in arbeiderswijken. Dit leidde tot de oprichting van de Y.M.C.A. (1844) en de Y.W.C.A. (1877). Lovelace wijst erop dat in de 19-de eeuw zeer veel vor-

men van sociale zorg uitingen waren van evangelisatiewerk¹⁵. Hij wijst op geestelijke en sociale zorg voor prostituees, gevangenen, blinden, en zieken (het rode kruis was een uiting van evangelisatie). Deze verbinding tussen evangelisatie en sociale dienstverlening was ook in Nederland algemeen. Bekend is het werk van de evangelist Jan de Liefde. In het door hem opgerichte werk van de vereniging "Tot Heil des Volks" combineerde hij evangelisatie met hulp aan kansarmen. Eduard Gerdes, een leerling van de Liefde en maker van het bekende lied "Daar ruist langs de wolken", gaf belangrijke impulsen aan de ontwikkeling van het baptisme in de veenkolonien. Dit deed hij door in deze indertijd sociaal ontwrichte gebieden evangelisatie te combineren met sociale zorg¹⁶.

Tegenstelling tussen evangelisatie en verkondiging

Hoewel aandacht voor sociale noden onder evangelisten in de twintigste eeuw nooit geheel afwezig is geweest, is een stroming aanwijsbaar die de onlosmakelijke verbinding tussen evangelisatie en maatschappelijke betrokkenheid opgeeft. Mogelijk is dit verschijnsel gedeeltelijk voortgekomen uit een grote mate van verlegenheid met de doorwerking van het Verlichtingsdenken en de secularisering van de maatschappij. Dit had tot gevolg dat sommige stromingen de mening toegedaan waren dat de wereldgeschiedenis een aflopend scenario was. Opwekkingen konden feitelijk niet meer komen en herstel van de wereld is uitgesloten. De enige opdracht die de gelovige had, was gelegen in de verkondiging van het evangelie. De opdracht om als Christen te participeren in maatschappelijke verbanden vervaagde. Een tweede factor is gelegen in de opkomst van de social gospel beweging in de Verenigde Staten. Deze kwam op in de eerste helft van de twintigste eeuw. Binnen deze beweging bestond de overtuiging dat de wereld zonder de persoonlijke terugkeer van Jezus Christus verlost kon worden. Evangelische Christenen hadden de neiging om hierop te reageren door te onderstrepen dat wij de wereld niet kunnen verlossen. Dit had een sterke gericht-

heid op de spoedige wederkomst van Christus en een eenzijdige nadruk op evangelisatie tot gevolg. Deze tendens was onder sommige evangelisten in de zestiger, zeventiger en tachtiger jaren van de twintigste eeuw ook aanwijsbaar. Vele Nederlandse kerken vervielen immers tot vormen van neo-marxisme. Onderstreept moet echter worden dat dit ook in de twintigste eeuw niet de algemene mening van de evangelische beweging was. Gewezen kan worden op initiatieven in Nederland in deze periode die de maatschappelijke verantwoordelijkheid doordachten, zoals een blad als Reveil in de tachtiger jaren en een beweging als het ICS (Christelijk Studiecentrum), waarin zeer veel evangelisten participeerden. Juist vanaf de zeventiger jaren van de vorige eeuw kwam de roep op om zorg te besteden aan de sociale verantwoordelijkheid van de evangelisten. In dit opzicht heeft de Lausanne verklaring uit 1974 sterke impulsen gegeven aan het opnemen van sociale verantwoordelijkheid. Een sterk voorbeeld van deze vernieuwde inzet is een initiatief van evangelisten uit Engeland. Zij kopen natuurreservaten op. Rond deze parken wordt geëvangeliëerd. In Portugal zijn daar kerken ontstaan. De koppeling tussen milieuzorg en evangelisatie kan uitbreiding van het koninkrijk van God tot gevolg hebben. Het is verheugend om te zien dat nieuwe impulsen zichtbaar zijn.

Concluderend kan worden gezegd dat het in historisch opzicht niet beweerd kan worden, dat evangelisten (op welke wijze ook gedefinieerd) zich hebben onttrokken aan hun verantwoordelijkheid voor de wereld. Evangelisch denken in zijn zuivere vorm heeft een aantal kenmerken. Zij zoekt Gods heerschappij over alle terreinen van het leven. Juist daarom hecht zij zoveel belang aan het gezag van de Bijbel. De Bijbel is in staat om te spreken over alle terreinen van het leven. Hiermee verbonden is het geloof dat de Here Zijn schepping niet loslaat. Hij gaat door met zijn werk en kan nog steeds opwekkingen schenken, die tot gevolg hebben dat Hij in ieder terrein van het bestaan wordt geëerd.

- 1 Als voorbeeld uit de Angelsaksische wereld kan gelden het werk van de Calvinist A.A. Hodge, *Evangelical Theology, The banner of Truth Trust*, Edinburgh 1976 (1890).
- 2 Een treffend voorbeeld is de strijd tussen Arminianen en Gomaristen in het Nederlandse baptisme. Zie J. van Dam, *Geschiedenis van het Baptisme in Nederland*, Arnhem 1970, pp. 55, 56.
- 3 Een evangelisch werk waarin sterke nadruk wordt gelegd op het de synthese tussen het reeds en nog niet van het koninkrijk van God is G.E. Ladd, *A Theology of the New Testament*, Eerdmans Grand Rapids 1974.
- 4 In het Nederlandse taalgebied is vooral in publicaties van de George Whitefieldstichting gewezen op het puritanisme als wortel van de evangelische beweging.
- 5 S. van der Linde "Puritanisme" in *Christelijke Encyclopedie* 5, p. 547, Kampen 1960.
- 6 J.N. Bakhuizen van den Brink, W.F. Dankbaar, *Handboek der Kerkgeschiedenis* 3, pp. 189, 190, Den Haag 1967.
- 7 R.H. Popkin, "Spinoza and Samuel Fisher", in *Philosophia* 15 (1985), pp. 219-236.
- 8 *The Works of John Owen* (ed. W.H. Goold), vol XVI, *The Banner of Truth Trust*, Edinburgh 1968, pp. 282-423.
- 9 J.N. Bakhuizen van den Brink, W.F. Dankbaar, op.cit., p. 192.
- 10 Henning Graf Reventlow, *Epochen der Bibelauslegung IV*, pp. 39-56, C.H. Beck Munchen 2001.
- 11 Th. Hobbes, *Leviathan or The matter, Forme & Power of a Commonwealth ecclesiastical and civil*, Londen 1651, part 3, ch. 33, ed. Oxford 1967 (1909), pp. 291-302.
- 12 Spinoza, *Theologisch-Politiek Traktaat*, vert. F. Akkerman, Wereldbibliotheek Amsterdam 1997.
- 13 Een goed overzicht is te vinden in R.H. Lovelace, *Dynamics of Spiritual Life*, Exeter 1979, pp. 355-400.
- 14 J. Edwards, *Thoughts on the Revival*, p. 522.
- 15 Lovelace, op.cit. p. 373.
- 16 J. van Dam, op.cit., p. 41, 42.

Gedogen en mededogen

Door Frans Koopmans, Hoofd Communicatie van Stichting De Hoop (www.dehoop.org), Dordrecht

"Vanuit de christelijke hulpverlening en vanuit de christelijke politiek dienen we gedogen in de zin van onverschilligheid absoluut af te wijzen."

Nederland heeft sinds juli van dit jaar een nieuw kabinet: het kabinet Balkenende I.

Dat kabinet heeft bij monde van haar naamgever onder meer aangegeven een einde aan de gedoogcultuur in ons land te willen maken. Een vergaande belofte! Na jaren van paars polderen is het volgens Balkenende c.s. de hoogste tijd om paal en perk te stellen aan de ontaarde gedoogmentaliteit. Gedogen is in ons land immers niet maar een geïsoleerd verschijnsel; in de loop van de decennia is het min of meer een integraal onderdeel van onze volksaard geworden.

Gedogen is een moeilijk fenomeen waarbij ontsporingen ter rechter- of ter linkerzijde gemakkelijk kunnen voorkomen. Enschede en Volendam liggen ons nog vers in het geheugen. En dan praten we maar even niet over ruim 25 jaar Nederlands drugsbeleid. Te lang hebben we in ons land zaken maar geaccepteerd. Om de lieve vrede te bewaren, om de ander niet te kwetsen, om vooral niet het etiket 'moralistisch' opgeplakt te krijgen. Intussen hebben jaren van gedogen het imago van de overheid niet goed gedaan. De nieuwe coalitie wil daar nu blijkbaar wat aan doen.

Komt gedogen misschien voort uit onverschilligheid? Onverschilligheid is volgens de Ierse toneelauteur en essayist George Bernard Shaw de ergste zonde die je iemand kunt aandoen. Het is de kern van onmenselijkheid. Maar, zo zeggen anderen, gedogen is helemaal niet synoniem met onverschilligheid of met toegeeflijk zijn. Zeker, bepaalde handelingen worden toegestaan die in principe verboden zijn, maar het aanpakken van de overtreding zou ernstigere gevolgen hebben dan het tolereren ervan. Zo kan bijvoorbeeld een overheid bepaalde overtredingen van de wet vanwege een 'hoger doel' toestaan. Maar het kan ook (letterlijk) een stuk dichterbij huis: ouders gedogen van hun kinderen maar al te vaak het overtreeden van de (huis)regels. En welke ouder durft te beweren dat dat bij hem of haar nooit voorkomt? Toch is er wel een verschil met de overheid: gedogen is hier namelijk tot beleid verheven. Dat is natuurlijk een *contradictio in terminis*. Toch zeggen degenen die gedogen prima vinden, dat er altijd een kloof zal blijven bestaan tussen de

wereld van de Wet en de maatschappelijke werkelijkheid. Gedogen is dan, aldus nog altijd die voorstanders, een uitstekende wijze om die kloof te overbruggen. Overtredingen van normen worden gereguleerd. Het is een voorbeeld van de wijze waarop wij in onze pluriforme samenleving controversiële zaken kunnen hanteren en polarisatie kunnen vermijden.

Het klinkt prachtig, maar de werkelijkheid is toch wel wat weerbarstiger. Ontsporing in de richting van onverschilligheid is altijd dreigend aanwezig en heeft, zo moeten we vaststellen, in de praktijk ook nogal eens plaatsgevonden. Hoe kan de fragiele balans bewaard blijven tussen onmenselijke onverschilligheid enerzijds en rigide rechtzinnigheid anderzijds? Als christenen weten we vanuit het Evangelie, dat die fragiele balans geen onbereikbaar ideaal is. De Here Jezus Zelf is daarin hét Voorbeeld bij uitstek. En vanuit de vernieuwende en veranderende kracht van de Heilige Geest kunnen vervolgens ook wij met zorg en liefde omzien naar de naaste zonder daarbij diens verkeerde gedrag te gedogen. Gedogen waarbij we ons niets aantrekken van (het negatieve gedrag van) onze medemens is vanuit christelijke optiek onbestaanbaar. Dat is, om nog maar eens naar het citaat van Shaw te verwijzen, onmenselijk. Vanuit de christelijke hulpverlening en vanuit de christelijke politiek dienen we gedogen in de zin van onverschilligheid absoluut af te wijzen. Maar dan ook de andere kant! Van ons als christenen mag in alle sectoren van de samenleving worden verwacht dat we zorg hebben voor onze naaste en voor de samenleving waarin God ons gesteld heeft. Dat vraagt om actief mededogen in plaats van gedogen.

Pragmatisten versus Moralisten?

Ethische discussies in Nederland en Amerika

Door dr. Hans Krabbendam, Roosevelt Study Center (www.roosevelt.nl), Middelburg

De historicus A.Th. van Deursen legde enige tijd geleden een spannend verband tussen zedelijkheid en internationale politiek. Hij verhaalt dat de Engelse puriteinen in 1652 overtuigd waren dat de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden de pas uitgebroken (Eerste Engelse) oorlog zou verliezen vanwege de ongekende tolerantie die er in dit land was, waardoor elke dwaling verspreid mocht worden.

Deze ongebreidelde vrijheid, die vooral in Amsterdam zichtbaar was, zou Gods toorn wel op moeten roepen en Nederland de oorlog doen verliezen.

Engeland en Nederland gaan al twee eeuwen vredig met elkaar om, maar met dezelfde kritische ogen kijken de voornaamste erfgenamen van de puriteinen, die sterker in Amerika dan in het moederland vertegenwoordigd zijn, naar die vergaande, te vergaande tolerantie in Nederland.¹ Die tolerantie voor geestelijke zaken heeft in de loop der eeuwen plaats gemaakt voor tolerantie van lichamelijke. In de afgelopen jaren haalde Nederland het internationale nieuws met het opheffen van het bordeelverbod, het homohuwelijk en het niet meer strafbaar stellen van artsen die euthanasie bedrijven.

De Nederlandse overheid heeft de naam in morele opzichten een pragmatische koers te varen, de Verenigde Staten hebben een tegengestelde reputatie. Dat werd niet alleen zichtbaar in de ophef over het laakbare gedrag van president Clinton, die hem bijna noodlottig werd, maar ook in de morele keuzes die tegelijkertijd met de laatste presidentsverkiezingen aan de kiezers in tien verschillende deelstaten werden voorgelegd. In 2000 verwierpen de kiezers in Alaska het voorstel om marihuana te legaliseren met 60 tegen 40%, terwijl 54% van de kiezers hetzelfde middel voor medisch gebruik in Colorado en Nevada goedkeurden. De staat Maine nam op het nippertje met 51% een wet tegen discriminatie

van homoseksuelen aan, terwijl Nebraska en Nevada maatregelen aannamen die het homohuwelijk onmogelijk maakten (met 70 tegen 30%). In South Carolina werd het verbod op loterijen met 54 tegen 46% van de stemmen opgeheven, maar in South Dakota werd met gelijke verhoudingen de videoloterij verboden.

Uit deze inventarisatie kunnen we opmaken dat onder Amerikaanse staten veel variatie is. Nederland is een veel homogener land. Haalbaarheid is hier een hoger ideaal dan idealisme om het kwaad van de gedwongen prostitutie terug te dringen. In alle argumenten die de bordeelwet rechtvaardigden namen de verwijzingen naar een betreurenswaardige, maar onvermijdelijk geachte 'realiteit' een voornaam plaats in. Een tegenstelling tussen moralistische Amerikanen en pragmatische Nederlanders is gauw gemaakt. Schuilt er enige waarheid in deze algemene typering van houdingen ten opzichte van normen en waarden? En waar komt die indruk vandaan? Welke historische en institutionele factoren bieden een verklaring voor dit verschil?

De wijze van omgaan met morele problemen onthult veel over hoe een cultuur functioneert, welke prioriteiten er worden gesteld en welke waarden men hoog wil houden. Nederland als het meest Amerikaanse land in Europa, dat zich drukker over de Amerikaanse presidentsverkiezingen lijkt te maken dan velen in Amerika zelf. Met dat land deelt het een verleden met een sterke calvinistisch-protestantse dominantie, een grote plaats voor de middengroepen en de sterke behoefte om anderen de juiste weg te wijzen.

Deze bijdrage gaat niet over de vraag of de Nederlandse en Amerikaanse overheid zedelijk gedrag moeten sturen, maar hoe dat gebeurt en hoe de discussie daarover wordt gevoerd. Zijn er in de benadering van prostitutie, abortus en euthanasie meer parallellen tussen Amerika

dr. Hans Krabbendam

en Nederland of meer verschillen? Gaan Amerika en Nederland in moreel opzicht meer op elkaar lijken en is dat een gevolg van globalisering of blijven de culturele verschillen zo groot dat onze landen verschillende kanten op gaan?²

In dit artikel wil ik aan de hand van drie voorbeelden over het verloop van morele discussies duidelijk maken, dat Amerika en Nederland lange tijd in de pas liepen bij het regelen van morele kwesties, maar sedert de jaren zestig aanzienlijke verschillen zijn gaan vertonen. Vervolgens reik ik een aantal bouwstenen aan die deze omslag helpen verklaren.

Prostitutie: Idealen versus haalbaarheid

Aan het eind van de negentiende eeuw maakten de maatschappelijke elites in Nederland en Amerika zich bijna gelijktijdig zorgen om de ondermijning van de seksuele moraal en voerden vervolgens de overheden in Nederland en in Amerika maatregelen in om ongewenst seksueel gedrag bij te sturen. De zuiverheidsbeweging (Purity Movement) die na 1870 in Amerika opkwam, poogde de scheiding tussen de normen voor seksueel gedrag voor mannen en vrouwen te veranderen door de mannen aan te moedigen zich aan de kuisheidsnormen voor vrouwen te houden. Bezorgdheid over de volksgezondheid o.a. door zorg over de snelle verspreiding van geslachtsziekten, de sensatieverhalen over blanke slavinnen, en strijd tegen lokale corruptie leidden tot inspectie

van bordelen en het van overheidswege controleren van prostituees.

In 1910 nam het Amerikaans congres de zogenoemde 'Mann Act' aan, die het aan mannen verbood om met iemand anders dan hun eigen vrouw de grens met een andere deelstaat te passeren met immoreel gedrag als doel. Deze maatregel was een reactie op de massahysterie rond de blanke slavinnen, blanke meisjes die door niet-blanke mannen naar bordelen zouden zijn ontvoerd. Deze hype hield verband met de grote golf alleenstaande mannelijke immigranten uit voornamelijk andere landen dan West-Europa. De bestaande strijd tegen het vergunningstelsel voor bordelen kreeg hierdoor een enorme impuls en leidde in de jaren twintig in allerlei staten tot bordeelverboden. Maar aangezien de deelstaten over een kleine politiemacht beschikten, bleef de handhaving afhankelijk van de inzet van de politie op lokaal niveau, wat tot een grote mate van gedogen leidde.³ De decentrale regelgeving leidde uiteindelijk tot verrassende situaties: in een als progressief bekend staande staat als Californië zijn de bordelen praktisch uitgeroeid, in Nevada is het per county toegestaan met als uitzondering het gebied rond Las Vegas, waar bordelen verboden zijn uit concurrentie-overwegingen met de gokindustrie. Ook in Amerika is een beweging actief die de belangen van de prostituees behartigt, maar er lijkt weinig kans om prostitutie op landelijk niveau te legaliseren.

Eenzelfde ontwikkeling tekende zich af in Nederland, waar in 1911, een jaar later dan in Amerika, een omvangrijke zedelijkheidswet werd aangenomen, die o.a. het uitvoeren van abortus, het houden van bordelen en het aanknopen van homoseksuele contacten verbood. Ook in Nederland was de regelgeving omtrent prostitutie een plaatselijke verantwoordelijkheid.

Het verschil in behandeling van de prostitutie is pas van de laatste twee jaar (sinds de afschaffing van het bordelverbod per oktober 2000), al is de tegenstelling tussen Nederland en Amerika niet zo groot als we ons land vergelijken met bijvoorbeeld de Amerikaanse staat Nevada. Toch is de wetgeving in Nederland verstrekkender. Deze staat niet zomaar bordelen toe, maar geeft de werkers een wettelijke status. Zo ver zou een Amerikaanse staat niet gaan, laat staan dat er een nationale wet over wordt aangenomen. De Amerikaanse wet biedt wel veel meer ruimte voor plaatselijke keuzen dan de Nederlandse.⁴

Abortus: Rechtbank versus politiek

Ook de wettelijke regeling van abortus liep in beide landen parallel. Rond 1900 drong de medische stand in beide landen aan op een verbod van abortus om gezondheidsrisico's tegen te gaan en professionalisering van de eigen beroepsgroep te bevorderen. Daarin werd ze gesteund door veel hervormers uit christelijke overtuiging. Onder invloed van de culturele revolutie in de jaren zestig verdween abortus uit het wetboek van strafrecht. In Amerika in 1973 met de uitspraak van het Hooggerechtshof in de zaak *Roe v. Wade*. In Nederland officieel pas in 1981, maar de voorbereidingen speelden zich vooral in de tien jaar daarvoor af. Deze parallelie werd doorbroken in de nasleep van het abortusvraagstuk. In Nederland bleek er geen noemenswaardig debat over abortus gevoerd te worden - vanaf 1994 wordt in verkiezingsonderzoeken niet eens meer naar het standpunt over abortus gevraagd -, maar in Amerika heeft *Roe v. Wade* de discussie niet gesloten, maar geïntensiveerd. Vrouwen verwierven het recht om te beslissen, maar een grote meerderheid van de Amerikanen bleef van mening dat ongeboren leven ook leven is en dus ook bepaalde rechten zou moeten kunnen laten gelden, naast of tegenover de rechten van de vrouw.⁵

Waarom bleef die discussie over abortus in Amerika doorgaan en in Nederland niet? Een eerste verklaringfactor is, dat het aantal abortussen in Nederland na de abortuswet in 1981 niet echt steeg. Het aantal bleef hangen rond de 30.000 per jaar. Het aantal abortussen in Amerika schoot echter omhoog van ongeveer 600.000 naar bijna een miljoen na 1973. De praktijk in Nederland was eigenlijk al geaccepteerd door de afspraak dat niemand veroordeeld zou worden voordat er een wettelijke regeling was getroffen.

In tegenstelling tot Nederland werd in Amerika het

besluit genomen om vrouwen het recht te geven op abortus door een rechtbank en niet als gevolg van een politiek compromis. Daardoor bleef van twee kanten de druk op het debat aanwezig. Historica Joyce Outshoorn heeft aangetoond dat de abortuskwestie in Nederland niet in de weg mocht staan van de coalitievorming tussen de partijen. Aangezien alle grote politieke partijen zich hadden geconformeerd aan het compromis, was er weinig behoefte om vanuit die kant de strijd weer aan te wakkeren. De Nederlandse abortuswet van 1981 laat de keus aan de vrouw en de dokter in een noodsituatie die niet nader omschreven wordt.⁶

Een derde verklaring is dat burgers in Amerika met een politieke agenda meer gelegenheid hebben om een gedeelte van hun doelen te verwezenlijken. Zo hebben in de negentiende en begin twintigste eeuw vrouwen de strijd om het kiesrecht kunnen winnen omdat ze steeds wel ergens in Amerika een overwinning konden boeken. Ook het alcoholverbod in 1919 kon op deze wijze worden ingevoerd. Toen een amendement op de grondwet niet gelijk haalbaar bleek, bouwden de 'drogen' van onderop in de deelstaten een landelijke organisatie op via het stelsel van de plaatselijke keuze. Het achttiende en negentiende amendement werden kort na elkaar in 1919 en 1920 geratificeerd.

Diezelfde ruimte bestaat in deelstaten om abortus met allerlei aanvullende regels te beperken. Volgens sommige rechtshistorici week de *Roe versus Wade* beslissing veel te veel af van de mening van de meeste Amerikanen (60-70%) die tegenstander zijn van *onbeperkte* mogelijkheden voor abortus. Het gevolg was dat in de vijftien jaar volgend op het besluit van 1973, de parlementen van de deelstaten meer dan 300 beperkende maatregelen aannamen. De huidige strijd gaat voornamelijk over de toegankelijkheid en veiligheid van abortusklinieken. Inmiddels is er in Amerika een traditie van confrontatie gegroeid, die zo agressief en soms gewelddadig gevoerd wordt, dat vele lokale bestuurders wanhopig zijn omdat een vergelijk onbereikbaar lijkt. Het gevolg is dat deze morele kwestie hoog op de politieke agenda blijft staan.

Euthanasie: Vertrouwen versus wantrouwen

Het wordt nog boeiender om beide landen te vergelijken als blijkt, dat een ontwikkeling in het ene land een voorname rol speelt in de discussie in een ander. Het euthanasiedebat in Nederland is voor culturele onderzoekers buitengewoon interessant.

De ontwikkelingen in *the right-to-die movement* in de Verenigde Staten werden in gang gezet door een aantal schrijvende gevallen die veel (zelf)publiciteit hebben voortgebracht. Vanaf 1970 zijn er rechtszaken over de vraag of het leven van een zwaar gehandicapte of verwonde mens beëindigd mag worden. Meest recentelijk dankzij de gezochte publiciteit van dr. Kevorkian, ook wel 'doctor Death' genoemd, die in alle openheid cliënten hielp een einde aan hun leven te maken. Hij streek daarbij veel Amerikanen tegen de haren in en activeerde ongewild behoudende wetgevers die deze tendens willen tegengaan.⁷

Voor- en tegenstanders van de ontwikkelingen in Amerika halen hun argumenten vaak uit de situatie in Nederland. Ze verschillen vooral in de beoordeling van wat er in Nederland gebeurt: heeft de Nederlandse overheid de controle behouden of wordt er grootscheeps misbruik gemaakt van de ruimte voor euthanasie? De ene kant beweert dat er in Nederland consensus bestaat over de toelaatbaarheid en beheersbaarheid onder artsen, rechters en het volk. De andere brengt de gevallen naar voren die niet gerapporteerd zijn, waarbij de druk op kwetsbare mensen is toegenomen. De situatie in Nederland wordt door de ene kant als een kwade droom, door de andere als een lokkend perspectief gezien. Nederland functioneert als voorportaal voor de toekomst, een positie die meestal aan de Verenigde Staten wordt toebedacht.⁸

Wat Amerikaanse toeschouwers opvalt aan Nederland, is de bereidheid en de mogelijkheid om de discussie en de praktijk te kanaliseren. Die keuze betekent dat men niet de tegenstelling tussen de standpunten bij voorbaat al als onoverbrugbaar ziet.

De Nederlandse oplossing die euthanasie technisch niet legaal maakt, maar wel de uitvoering zonder straf toelaat, is geen model voor Amerika, waar de wet een hoge status heeft. Voor de tegenstanders is er geen ruimte tussen het morele kwaad van het leven nemen en het doel om leven beschermen. Ook de tegenspelers wensen geen gereguleerde ruimte omdat die de voor hun principiële autonomie van de individuele mens blokkeert.

Verklaring van de verschillen

Wat is nu de culturele achtergrond in de verschillende wijze van omgaan met morele problemen? Ik stel een zevental bouwstenen voor ter verklaring van de verschillen in Nederland en Amerika.

1. De hoge verwachtingen van de wet

De Amerikaanse historicus James Kennedy heeft aangegeven, dat Amerikanen eerder geneigd zijn om met behulp van wetten aan te geven wat hun morele idealen zijn, terwijl Nederlanders dat eerder doen door een appèl te doen op elkaars verantwoordelijkheid. In Nederland worden dit soort beslissingen doorgaans door niet-overheidsorganisaties genomen die in principe zelfstandig zijn, maar wel door de overheid worden betaald en ook normatief opereren.⁹

Hoewel in beide landen natuurlijk de grondwet de basis voor de rechtstaat vormt, beleven Amerikanen hun grondwet bijna als een heilig document. Niet alleen gaat van die bijna geopenbaarde status een krachtig signaal uit om wetten te handhaven, die eerbied voor de grondwet en de omslachtige en tijdverslindende manier om de grondwet te veranderen, bieden ook de gelegenheid om tegenwicht te bieden tegen een moderne ontwikkeling en toch volop mee te tellen in het intellectuele debat. Van het gemeenschappelijk uitgangspunt in de grondwet en de rem op verandering gaat dus een conserverende werking uit. In Nederland is de omgang met de grondwet flexibeler. Met een zekere regelmaat past het Nederlandse parlement de grondwet aan aan de veranderde omstandigheden.

2. Rechtspraak of politiek?

Door de taakverdeling tussen de drie machten heeft de Amerikaanse rechter meer invloed op de politieke besluitvorming dan zijn Nederlandse collegae. Het is immers de taak van de hogere gerechtshoven in Amerika om bestaande wetten aan de grondwet te toetsen. In combinatie met de veel grotere neiging om een conflict door middel van een rechtszaak te beslissen, biedt de Amerikaanse situatie veel meer gelegenheid om duidelijke uitspraken te doen, terwijl in Nederland de wetgeving een zaak van (coalitie)regering en parlement is, waardoor altijd compromissen moeten worden gesloten. In Nederland zien we een trend van de politiek om het aan de rechter over te laten om lastige knopen door te hakken. Toch staat dit nog ver van de Amerikaanse situatie, omdat de Nederlandse burgers geen invloed op de benoemingen hebben, terwijl in Amerika veel rechters en openbare aanklagers gekozen worden.¹⁰

De sfeer tijdens een Amerikaanse rechtszaak is ook heel anders. De rechter ziet toe op de regels, maar stuurt inhoudelijk nauwelijks. De belangen zijn hoog, niet alleen voor de cliënt, maar ook voor de advocaat, die een percentage van het verworven bedrag krijgt. De gevolgen kunnen groot zijn, want de jurisprudentie heeft meer invloed dan vooraf bepaalde wetgeving.¹¹ Een juridische uitspraak is duidelijk, terwijl wetgeving als resultaat van een compromis eerder onuitgesproken aannames en bewuste vaagheden bevat.

3. Concurrentie en strijd

Een derde factor die de heftigheid van het morele debat in Amerika verklaart is de grote waardering voor concurrentie. Veel maatschappelijke programma's in Amerika kregen een zeer martiale titel: the 'War on Poverty' en - meer recentelijk - de 'War on Drugs'. Nederlanders gebruiken die beeldspraak nauwelijks en zijn blijkbaar zeer beducht voor sociale onrust en conflicten. Geweld in Amerika is veel meer deel van de samenleving en de acceptatiegraad is er hoger. Nederland heeft minder gevangenisstraffen en rechtbanken en een laag criminaliteitscijfer dankzij een grote mate van verzuimdheid en bemiddelende instellingen. De verheerlijking van concurrentie en strijd, ook in het woordenspel, in Amerika staan in contrast met het Nederlandse zoeken naar compromis en consensus.

4. Oppositie

Een vierde factor is de culturele oppositie in Amerika tussen twee bijna even sterke kampen. In 1991 lanceerde James D. Hunter het begrip 'cultuuroorlog', een fundamenteel conflict dat door allerlei lagen van de Amerikaanse bevolking loopt en dat zich richt op de plaats van het gezin, het onderwijssysteem en de inhoud van de media. De basis van deze tweedeling is een verschil van inzicht over de bron van het gezag: is die transcendent, ligt die buiten de mensen en is die duidelijk? Of definiëren mensen dat gezag en de normen zelf en zijn die normen historisch gegroeid en dus veranderbaar?¹²

Met het begrip 'culture war' signaleerde Hunter geen nieuw verschijnsel, maar hij gaf er wel een aansprekende term aan. Historisch gezien wortelt die culturele kloof in Amerika in de veronachtzaming van de idee van een historische ontwikkeling. Dat heeft niet alleen te maken met een veel schaarser aanwezigheid van publieke gebouwen uit vroeger tijden, maar ook met het indelen van de geschiedenis in afzonderlijke perioden. Historici hebben er op gewezen dat Europa zijn traditie weliswaar koestert, maar ook accepteert dat die traditie zich blijft ontwikkelen.¹³ De centrale instellingen in Amerika zijn ontstaan aan het eind van de achttiende eeuw, in een tijd waarin het vertrouwen op de rede en rationaliteit een hoogtepunt had bereikt, terwijl in Europa de Verlichting gevolgd werd door de romantiek die organische ontwikkeling benadrukte. Die doorwerking van de Verlichting in Amerika is ook waarneembaar in de grote populariteit van het dispensationalisme: het denken over de geschiedenis in opeenvolgende tijdperken waarin een strijd tussen goed en kwaad wordt gestreden. Deze manier van denken verklaart ook de overweldigende belangstelling voor de millenniumwisseling in Amerika en het verkoopsucces van de *Left Behind*-boekenserie van Tim LaHaye en Jerry B. Jenkins. Deze denktant verdraagt zich moeilijk met het denken in termen van continue historische ontwikkeling. De indeling in groepen en perioden en de grote nadruk op bovennatuurlijk ingrijpen laat geen ruimte voor historische ont-

wikkeling. Als dit gedachtegoed gekoppeld wordt aan een kosmische strijd tussen goede en kwade machten, krijgt een discussie over maatschappelijke onderwerpen een zeer zware lading.

In Europa trokken de behoudende christenen zich in tijden van grote culturele spanning terug uit het intellectuele debat. In de Verenigde Staten hadden de *evangelicals* in de negentiende eeuw een dominerende rol gespeeld en werden ze in de jaren twintig in de verdediging gedrongen. Toen dat in de jaren zestig weer gebeurde hebben ze zich aaneengesloten tot ze een politieke factor van belang. De jaren zestig laten eenzelfde culturele revolutie zien in beide landen. Het grote verschil is echter de reactie op die revolutie. Nederlanders accepteerden die ommezwaai vrij makkelijk en stonden toe dat de macht zich verplaatste van het 'bevoegd gezag' naar de bureaucratie, terwijl in Amerika de liberalisering een sterke behoudende tegencultuur opriep, die in de tegenaanval ging.

5. Staat als bron van moreel gedrag

De hoge idealen en verwachtingen die Amerika in moreel opzicht aan zichzelf stelt en die - op weliswaar vage wijze - vertaald zijn in een vorm van burgerlijke religie, maken publieke zedelijkheid tot een zaak van algemeen belang. In Amerika bestaat een lange traditie van *civil religion*, die de unieke positie en verantwoordelijkheid van de natie benadrukt.

Nederlanders hebben die morele verwachtingen van de staat nooit zo sterk gehad. De sterke zuilen die gedragen werden door een uitgewerkte wereldbeschouwing vormden de bron voor gedrag. Nederlandse gelovigen, protestant en katholiek, verwachten weinig van een zedenrol die de liberale staat zou gaan spelen. De secularisatie versterkte de overtuiging dat iedereen zelf het best weet wat goed is.

6. Democratie

De Nederlandse democratie verschilt van de Amerikaanse, onder andere in het verschil aan directe politieke inbreng. Dat is ook een gevolg van de jaren zestig, waarin in Nederland de afkeer van het gezag veel groter was dan in Amerika. De journalist Maarten Huygen bestempelde het Nederlandse politiek bestel onlangs als een democratie zonder volk, een elite van professionele organisatoren die in onderling overleg in allerlei geledingen beslissingen nemen.

Volksvertegenwoordigers hier hebben veel minder voeling met de gewone mensen dan in Amerika, waar ze echt afhankelijk zijn van een regionale achterban. De gehechtheid aan een vorm van lokale autonomie in de Verenigde Staten is zo sterk, dat ze een homogene regelgeving op moreel gebied niet makkelijk toelaat.

7. 'Gezond' wantrouwen

Amerikanen hebben een diepgewortelde weerstand tegen een sterke federale overheid, en zelfs in Nederland is daar de invloed van te voelen. In het spraakmakend

boek *Amerikaanse toestanden* beschrijft journalist Huygen hoe tal van Amerikaanse ontwikkelingen op sociaal en economisch terrein een jaar of vijf later hun opwachting maken in Nederland als gevolg van de toenemende globalisering.¹⁴ Huygen wijst op de schadelijke gevolgen van economisering en marktdenken voor onze sociale structuren en de rol die de staat daarin speelt. De groei in productiviteit gaat ten koste van maatschappelijke samenhang. De privé paradijsjes worden steeds meer omringd door publieke oerwouden.¹⁵ De druk op de overheid om de jacht naar particuliere genoegens niet te belemmeren wordt groter.

Ondergaan morele overtuigingen dezelfde veranderingen als de economische? Huygen doet een opmerkelijke uitspraak ter verklaring van het verschijnsel dat Nederland op grote schaal publieke diensten privatiseert, zoals Amerika, maar zonder de daar gebruikelijke controlemechanismen in te stellen. 'Controle past nu eenmaal niet in een land waar de burgers goed zijn', schrijft Huygen.¹⁶ Het geloof in zelfregulering is groot en dat blijkt uit economische, maar ook uit morele trends. Het vertrouwen in Nederland in het goede in de mens is blijikbaar nog groot, zowel in economisch als op moreel gebied.¹⁷ Dat blijkt bijvoorbeeld in het euthanasiedebat. In Amerika is men minder geneigd om uit te gaan van het goede in de mens en dat weerspiegelt zich ook in een strakkere wetshandhaving.

Conclusie

Wat heeft een rondgang langs een aantal hete hangijzers ons nu aan inzicht opgeleverd over de verschillen tussen Nederland en Amerika? Ten eerste dat een verdeling in pragmatisten en moralisten te simplistisch is. Het valt niet goed vol te houden dat Amerikanen van huis uit moralistischer zijn dan Nederlanders. Lange tijd liep

de regeling van morele zaken in beide landen parallel. Het huidige verschil in benadering is een gevolg van de verschillen in geschiedenis, van intellectuele traditie, van verschillen in schaal en in de wijze waarop beslissingen worden genomen.

De Amerikaanse traditie van een uiterst positief zelfbeeld (Amerika is goed) kent als keerzijde een even sterke gewoonte tot publieke klaagzangen als het land de hooggespannen verwachtingen niet waar maakt. In een recent boek over de geschiedenis van zelfbeheersing in Amerika, voegt de historicus Peter Stearns zijn lezers toe: 'Remember that as it has developed historically, our national culture leaves us exceptionally vulnerable to the vocabulary of the moral crusade or jeremiad.'^{xviii} Misschien ligt hier wel het grootste verschil in de burgerlijke religie die in Amerika expliciet en prominent aanwezig is tegenstelling tot in Nederland. Deze overtuiging waarin (bijna) elke Amerikaan zich kan vinden gaat ervan uit dat er een God is, wiens wil is te kennen door het instrument van de democratie en die aan de Verenigde Staten een speciale plaats met een daarbijbehorende een opdracht in de wereld heeft gegeven. Daardoor is de natie niet alleen politiek, maar ook een religieus begrip. Het zit bij wijze van spreken ingebakken om aan morele zaken een zware nationale rol toe te kennen.

Die houding is in Nederland alleen aan te treffen bij het deel van de bevolking dat in termen van 'Neêrlands Israël' denkt. Ook al keerde het thema van normen en waarden terug in de verkiezingsstrijd van 2002, dan is dat een reactie op het doorslaan van ontwikkelingen die in gang gezet zijn en niet een fundamentele heroriëntatie. Het pragmatisme is zelfs hierin terug te vinden. In dat geval zijn we wellicht Amerikaanser dan de Amerikanen, de bedenkers van het pragmatisme.

- 1 A.Th. van Deursen, 'Lichaam en geest. Korte reflecties bij de geschiedenis van de Nederlandse tolerantie,' in: *Crisis in de gedoogcultuur?*, in: *Justitiële Verkenningen* 21.8 (1995): 38-47.
- 2 Dit onderwerp stond centraal op een congres dat het Roosevelt Study Center in Middelburg samen met de rechtenfaculteit van de universiteit Leiden organiseerde, waarin de mogelijkheden om moreel gedrag te sturen en morele maatschappelijke discussies in Nederland en Amerika te beslechten met elkaar werden vergeleken. De neerslag van dit congres is te vinden in: Hans Krabbendam en Hans-Martien ten Napel, red., *Regulating Morality: A Comparison of the Role of the State in Mastering the Mores in the Netherlands and the United States* (Antwerpen 2000).
- 3 David J. Langum, 'A Short History of American Prostitution and Prostitution Policy,' in: *Regulating Morality*, 85-95.
- 4 Pieter Koenders, *Tussen christelijk Réveil en seksuele revolutie. Bestrijding van zedeloosheid in Nederland, met nadruk op de repressie van homoseksualiteit* (Amsterdam 1996).
- 5 Raymond Tatalovich, 'Cultural Individualism, Marginalized Policy, and Abortion in the United States,' in: *Regulating Morality*, 115-133.
- 6 Joyce Outshoorn, 'Abortion in the Netherlands: The Successful Pacification of a Controversial Issue,' in: *Regulating Morality*, 135-148.
- 7 Peter G. Filene, *In the arms of others. A cultural history of the right-to-die in America* (Chicago 1998).
- 8 Margaret P. Battin, 'The Euthanasia Debate in the United States: Conflicting Claims about the Netherlands,' in: *Regulating Morality*, 151-171.
- 9 James Kennedy, 'The Moral State: How Much Do the Americans and Dutch Differ?,' in: *Regulating Morality*, 9-22. Zie ook zijn *Een weloverwogen dood. Euthanasie in Nederland* (Bert Bakker 2002).
- 10 M. Shapiro, 'Rechter en politiek in Amerika,' in: M. Rood, red., *Recht en Politiek. Nationale en internationale beschouwingen* (Zwolle 1993), 95-108.
- 11 J.F. Nijboer, 'De Amerikaanse procescultuur: ons voorland?' *Justitiële Verkenningen* 21.9 (1995): 95-109.
- 12 Elaine B. Sharp, *Culture Wars and Local Politics* (Lawrence 1999), 1-20.
- 13 George Marsden, 'Fundamentalism as an American Phenomenon,' in: D.G. Hart, ed., *Reckoning with the Past. Historical Essays on American Evangelicalism from the Institute for the Study of American Evangelicals* (Grand Rapids 1995), 303-321.
- 14 Maarten Huygen, *Amerikaanse toestanden. Hoe het poldermodel verdwijnt* (Amsterdam 2000).
- 15 *Ibid.*, 88.
- 16 *Ibid.*, 60, 70.
- 17 Zie ook het interview met James Kennedy in *Trouw*, 28 juni 2000.
- 18 Peter N. Stearns, *Battleground of desire. The struggle for self-control in modern America* (New York 1999), 357.

Naast het kruis het roode vaan!

Geloof en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw

Door Corneline Morren-Jansen, student geschiedenis

Tijdens de afgelopen verkiezingscampagne is de term 'christelijk-sociaal' vaak gevallen. Premier Balkenende was zelfs bijzonder hoogleraar in het christelijk-sociaal denken. Ook de ChristenUnie maakt zich sterk voor een sociaal beleid gebaseerd op zorg voor de naaste. Deze sociale betrokkenheid van christelijke partijen is niet nieuw, maar mede aangewakkerd door de socialisten. Minder bekend is de rol van christenen in het socialisme. In hoeverre was er sprake van wisselwerking tussen christendom en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw?

De combinatie geloof en socialisme lijkt niet voor de hand te liggen in het negentiende eeuwse Nederland. Het socialisme stond niet bekend om haar positieve houding ten opzichte van geloof. Marx had immers geschreven dat geloof opium van het volk was. Socialisten strenden tegen de vijf K's van Koning, Kerk, Kazerne, Kroeg en Kapitaal. Kerkelijke leiders waarschuwden gelovigen voor het socialisme. Socialisten zouden gelovige arbeiders van hun geloof willen brengen.

Niet iedereen in de kerk stemde in met de kritiek op het socialisme. Verschillende predikanten voelden zich vanuit het geloof genoodzaakt om de grootste misstanden onder de onderklasse (de sociale kwestie) aan te pakken. Zij stemden in met de kritiek van de socialisten op de kapitalistische maatschappij, maar keurden het filosofische gedachtegoed van Marx af. Deze predikanten en hun aanhangers werden bekend onder de naam christen-socialisten.

Abraham Kuiper was een van de eerste christelijke leiders die de sociale ongelijkheid aan de kaak stelde. In 1891 vond onder zijn leiding het Christelijk Sociaal Congres plaats om christelijk tegenwicht te bieden voor de groeiende arbeidersbeweging. Kuiper vond de socialisten een bedreiging, omdat zij het geloof niet op de eerste plaats zetten.

De christen-socialisten deelden Kuipers mening over de taak van een gelovige, maar waren het niet eens met zijn kritiek op het socialisme. De arbeidersbeweging bestond maar voor een klein deel uit orthodoxe marxisten die weinig van het geloof wilden weten. De meerderheid daarentegen had een gelovige achtergrond en stond minder afwijzend tegen over geloof.

De Blijde Wereld

Christen-socialisten wilden hun geloof in praktijk brengen door het socialisme te steunen. Een groep 'roode dominees' groepeerden zich rond het weekblad De Blijde Wereld. Zij waren van mening dat het geloof en socia-

lisme samen konden gaan. De predikanten waren tijdens hun studie in aanraking gekomen met de armoede van de verpauperde stadsbevolking en werden gegrepen door het socialisme. In hun gemeenten in Friesland zetten zij zich in voor verbetering van de leefomstandigheden van de arbeiders. In De Blijde Wereld schreven zij over hun drijfveren. "Ook wij willen arbeiden aan de komst van een blijde wereld. Om den weg te effenen stellen wij ons in dienst van twee groote machten in onzen tijd, Christendom en Socialisme. Zij zijn onze ware gidsen."

De partijleiding van de grootste socialistische partij, de Sociaal Democratische Arbeiders Partij (SDAP) was blij verrast met de activiteiten van de roode dominees. De Blijde wereldgroep bewees volgens de SDAP dat de kritiek van de kerken - dat socialisme synoniem was met ongelof - onterecht was. Binnen kerkelijke kring stemde niet iedereen met de De Blijde Wereld in. Een criticus schreef in 1906: "In ons goede landje waar het wemelt van de sekten, bestaat ook een groep van predikanten, hervormde dominees, die behalve aan christelijkheid ook aan socialisme doen. Een allerloffelijkst streven waarbij, jammer genoeg de consequentie deerlijk in het nauw komt."

In 1907 verscheen een brochure van S.K. Bakker over de standpunten van de Blijde Wereld, getiteld 'Naast het kruis het roode vaan!'. Daarin maakte hij duidelijk dat "een belijder van het Christendom de bedoelingen en strevingen der sociaal-democratie kan aanvaarden." Daarnaast probeerde hij het wantrouwen van veel christenen weg te nemen over het socialisme, "want Marx is de sociaal-democratie niet!"

Onenigheid

Op sociaal-economisch vlak waren de ideeën van de Blijde Wereld verwant met de SDAP. Daarom werd in 1905 besloten om toe te treden tot de partij. Binnen de

SDAP werd dit besluit met gemengde gevoelens ontvangen. De gemengde gevoelens over de Blijde Wereld werden gevoed door twee kwesties binnen de SDAP. Ten eerste was er discussie over de ideologie van de partij. Moest het marxisme volledig gehandhaafd blijven, zoals de orthodoxe marxisten wilden? Zij zaten niet op roode dominees te wachten omdat de predikanten zich duidelijk keerden tegen het filosofisch marxisme. Het tweede partijprobleem betrof de partijaanhang. Wanneer de SDAP wilde uitgroeien tot een grote arbeiderspartij, moest zij zich richten op de christelijke arbeiders. Deze groep zou uitstekend door de Blijde Wereld benaderd kunnen worden. Om christelijke arbeiders te benaderen werd er gezegd dat godsdienst privaatzaak was binnen de partij. In 1897 verklaarde de SDAP dat de socialisten niet streden tegen het “kerkgeloof, maar tegen de burgerlijke machthebbers die de kerk gebruiken om hun burgerlijke privileges te behouden.” Deze verklaring nam niet weg dat de orthodoxe marxisten het marxisme hoger aansloegen dan het christendom.

Deze interne kwesties leidden tot moeilijkheden in de partij. Met name de orthodoxe marxisten, zagen het socialisme als een nieuw geloof en levensbeschouwing. Voor hen was het moeilijk te verteren dat de Blijde Wereld het socialisme niet zag als religie. De marxisten waren bang dat de SDAP een verkeerde weg zou inslaan wanneer het gehele marxisme niet langer als uitgangspunt genomen zou worden. Deze angst verraadt een religieuze oorsprong. Zij waren bang voor geloofsafval en ‘ketterij’. Dit zou schade berokkenen aan het doel, de socialistische maatschappij. Daarom waren de reacties op de koers van de partij zo intens. Het ging niet alleen om politieke dogma’s, maar om de toekomstige samenleving.

Binnen het socialisme was er naast heilsverwachting sprake van christelijke symboliek. Domela Nieuwenhuis, de eerste socialistische leider, was luthers predikant voordat hij aan zijn politieke loopbaan begon. Hoewel hij later zijn geloof vaarwel zei, bracht hij veel christelijke symboliek de arbeidersbeweging binnen. Hij mat zich zelf een ‘Jezus-uiterlijk’ aan (lang haar en een baard) en liet zich door Friese arbeiders vereren als ‘Us Verlosser’. Troelstra, de partijleider van de SDAP, vergeleek zich zelf graag met Mozes. Troelstra zou er met de SDAP voor zorgen dat de arbeiders uit het diensthuis van het kapitalisme werden geleid.

Nieuw partijprogramma

Door het gesteggel over de koers van de partij werd de behoefte aan een nieuw partijprogramma duidelijk. De periode van herziening duurde van 1906 tot 1912. De discussies over het marxisme zorgden voor veel vertraging

en zelfs een partijcrisis. In 1909 werden de orthodoxe marxisten verenigd rond het blad *De Tribune* geroyeerd, omdat zij geen afwijking van het marxisme tolererden. Daarna kregen de christen-socialisten meer ruimte. Binnen de SDAP kon men uiteindelijk socialist zijn zonder de aanvaarding van het gehele marxisme, doordat erkend werd dat morele verontwaardiging over het kapitalisme ook een basis van het socialisme kon zijn. In het nieuwe programma werd de zinsnede opgenomen “dat het kapitalisme economisch verouderd en zedelijk veroordeeld is.” Het nieuwe ontwerp sprak een morele afkeuring over het kapitalisme uit en zweeg over de aanvaarding van het marxisme als partijdogma. Uiteindelijk had de Blijde Wereld haar zin gekregen. Er was plaats voor christen-socialisten in de SDAP.

Tot slot

Naast de Blijde Wereld zijn er in Nederland verschillende christen-socialistische groeperingen actief geweest. Na de Eerste Wereld Oorlog raken de meeste groeperingen in de vergetelheid. De Blijde Wereld (vanaf 1932 ‘Tijd en Taak’ geheten) bleef echter wel bestaan. In de jaren dertig kreeg de groepering onder leiding van prof. dr. W. Banning een nieuwe impuls. Banning en het tot ethisch socialisme omgevormde gedachtegoed speelden bij de in 1946 opgerichte Partij van de Arbeid een grote rol. Tot 1977 heeft zelfs een vertegenwoordiger van de christen-socialistische groep deel uit gemaakt van de partijprogramma-commissies van de PvdA.

Hoewel de christen-socialisten altijd een minderheid binnen het socialisme waren, hebben zij in het begin van de twintigste eeuw wel degelijk hun stempel op de partij kunnen drukken. Daarnaast hebben zij binnen kerkelijke kring de afkeer voor het socialisme verminderd en gehamerd op het gezamenlijke doel, een betere maatschappij.

De vraag of godsdienst privaatzaak is, is in 2002 ook actueel. De geschiedenis van de Blijde Wereld bewijst dat vasthouden aan (godsdienstige) principes succesvol kan zijn.

Meer hierover bij:

- J. Geurtsen, *Een geschiedenis van verloren illusies, sociaal-democratie in Nederland* (Amsterdam 1994)
- J.S. Wijne, *Tussen dogma en werkelijkheid* (Amsterdam 1993) en *De bergrede en het socialisme. De gespannen verhouding tussen religie en socialisme in de beginselprogramma's van honderd jaar sociaal-democratie* (Amsterdam 1996)
- Corneline Jansen, *Naast het kruis, het roode vaan! Christen-Socialisten en de SDAP 1897-1912*, doctoraalscriptie geschiedenis, Universiteit Utrecht, januari 2002, 90 p.

Inzoomen op raadsgriffiers

Door Corine Dijkstra, adviseur raads- en statenleden, met medewerking van stagiair Delon Matindas

De Nederlandse gemeente gaat in rap tempo dual. Dat blijkt uit een onderzoek van het Ministerie van BZK. Zo is in maar liefst de helft van alle gemeenten is al een raadsgriffier ingesteld, of is een aanzet hier toe gegeven. De vragen die wij ons hebben gesteld zijn: Hoe is aan deze functie vorm gegeven. Hoeveel tijd krijgt de gemiddelde griffier en wat verdient hij of zij? Is een griffier niet bij voorbaat veroordeeld een doorgeefluik dan wel een gefrustreerde of frustrerende bottleneck te worden?

Dat de Nederlandse gemeenten enthousiast het duale stelsel aan het invoeren zijn, blijkt niet alleen uit het opduiken van raadsgriffiers. Een kwart van de gemeenten heeft er inmiddels voor gekozen één of meer wethouders van buiten de raad te benoemen. Kan men hier tegen nog inbrengen dat dit de zoektocht naar wethouders slechts eenvoudiger heeft gemaakt, het gegeven dat bijna een vijfde van de gemeenten al een rekenkamer of een rekenkamerfunctie heeft, mag toch een wapenfeit genoemd worden. Zeker gezien het feit dat dit laatste pas in 2006 officieel verplicht is.

Maar nu die griffiers. De griffier komt voor het merendeel uit de eigen organisatie en is in de andere gevallen van buiten aangetrokken. De gloednieuwe functie is in bijna de helft van de gevallen een volledig zelfstandige functie. Als dit niet zo is wordt de griffiersfunctie gecombineerd met die van de gemeentesecretaris of met een andere ambtelijke functie. Tot 7 maart 2003 hebben gemeenten de tijd een raadsgriffier aan te stellen. Vanaf die datum is het bovendien wettelijk onverenigbaar dat de functie van griffier en gemeentesecretaris door dezelfde persoon vervuld wordt.

Uit de wervingsadvertenties voor griffiers die wij geïnventariseerd hebben, is ons gebleken dat de aangeboden salarisschalen variëren van schaal 9 tot schaal 15 (BBRA). Van de 75 gemeenten die een griffier zochten in ons onderzoek, bood 13 procent schaal 9 of 10. Daarnaast bood 20 procent schaal 11. Een kwart stelde schaal 12 voor, nog eens een kwart schaal 13, 15 procent schaal 14 en tenslotte 2 procent schaal 15. De veronderstelling dat dit te maken heeft met de grootte van de gemeente wordt maar ten dele bewaarheid. We hebben teveel uitzonderingen genoteerd om van een regel te kunnen spreken.

Het verband tussen de grootte van de gemeente en de omvang van de betrekking is ook niet lineair. Zowel gemeenten met 160.000 inwoners als met 24.000 inwoners vragen vaak een voltijds raadsgriffier.

Duidelijk is wel dat de meeste gemeenten (60 procent) de raadsgriffier een volledige werkweek toebedelen. De deeltijdgriffiers werken doorgaans wel in kleinere gemeenten. Het gaat dan in een kwart van de gevallen om een functie van 15-20 uur, en in 15 procent om een functie van 24-32 uur.

Interessanter dan deze cijfers is de wijze waarop gemeenten de functie van griffier vorm hebben gegeven. In de werving blijkt, dat gemeenten die minder salaris bieden de griffier meer beschrijven als een doorgeefluik van informatie. De hoofdtaken worden louter secretariaal omschreven. Als de functie dan ook nog parttime wordt ingevuld dreigt het gevaar dat de raad er qua informatievoorziening alleen maar op achteruit gaat. Zeker als in de verordening is vastgelegd, dat het ambtelijk apparaat de raad niet rechtstreeks meer van informatie te voorzien, maar alle informatieverzoeken via de griffier moeten lopen, zal een griffier vertragend kunnen werken. Wervingsadvertenties waarin een hoger salaris en een volledige werkweek wordt geboden, omschrijven de taken meer vanuit een leidinggevend perspectief. Diverse malen lezen we woorden als: "pioniersgeest, strategisch inzicht, politiek gevoel, generalistische oriëntatie". Hier wordt dus een leider in plaats van een ondersteuner gezocht. Democratisch gezien kan men zich afvragen in hoeverre een griffier zo richtinggevend mag zijn. Kregen niet de raadsleden het mandaat van de kiezer? Aan de andere kant: de griffier wordt door de raad benoemd.

Samenvattend kunnen we concluderen dat gemeenten nog aan het zoeken zijn in hoeverre ze de griffiersfunctie moeten "optuigen". We zijn benieuwd naar het leger griffiers dat 7 maart 2003 paraat zal staan. Graag horen wij uw ervaring met de raadsgriffier en komen wij in contact met ChristenUnie-leden die raadsgriffier zijn. Voor verdere informatie verwijzen we naar onze internet-site: www.bestuurders.christenunie.nl

Christen in de Unie

Door dr. J. Blokland (www.eurofractie.nl)

Hoe is het om europarlementariër voor de ChristenUnie te zijn? Een intrigerende vraag, die niet zomaar te beantwoorden is. Van de 626 leden van het Europees Parlement (EP) zijn zo'n 595 collega's niet bekend met de ChristenUnie of SGP. Daarentegen weten praktisch alle collega-europarlementariërs die mij meemaken in het politieke werk, dat ik christen ben en dit ook als politicus wil zijn. Ze weten dat voor mij de Bijbel en Gods geboden belangrijk zijn.

Vrijwel alle europarlementariërs komen echter uit een traditie waar geloof en politiek niet rechtstreeks verbonden zijn. Soms is er zelfs grote huiver voor christelijke politiek, omdat men bang is voor overheersing van de kerk (lees Rooms-katholieke kerk) over de staat. Het zogenaamde laïcisme wat vooral in Frankrijk sterk is, wil zelfs een absolute scheiding tussen geloof en politiek. In dat klimaat werken we als drie Europarlementariërs vanuit de Eurofractie ChristenUnie-SGP in de Europese Unie: als christen in de Unie.

Om christenpoliticus te kunnen zijn is het van belang dat de fractie waarbinnen je opereert je de vrijheid geeft dat te kunnen doen. Dit klinkt vanzelfsprekend, maar dat is het bepaald niet. Het Europees Parlement kent slechts acht politieke groepen. Bij de grotere groepen is vaker sprake van fractiediscipline. Daarbij kent het EP geen enkele volledig christelijke groep. Naast de vrijheid om te kunnen uitdragen wat in het verkiezingsprogramma is beloofd, is ook de profilering van belang. Ons argument dat de Eurofractie als subgroep binnen de kleinere EDD-groep beschikt over relatief ruime spreektijd én de eerder genoemde vrijheid van handelen, waardoor we ons eigen politieke profiel hebben ontwikkeld, wordt door politieke insiders volledig erkend. Bij politieke verdeeldheid geeft onze stem nogal eens de doorslag. Een heldere argumentatie is dan ook van belang. In onze samenwerking met christenen uit andere groepen merken we dat zij

binnen hun groep minder mogelijkheden hebben.

In de vakcommissies waar we lid van zijn, hebben we meestal het coördinatorschap namens onze EDD-groep. Dat geeft ons goede mogelijkheden voor het uitoefenen van politieke invloed, bijvoorbeeld via rapporteurschappen. In een van de commissies waar ik lid van ben, de commissie milieu, volksgezondheid en consumentenbescherming, kan ik als christenpoliticus een bijdrage leveren aan zorg voor de schepping. Dat kan onder meer door maatregelen te nemen tegen lucht en watervervuiling, de ontwikkelingen rond biotechnologie en menselijke genetica scherp te volgen en door te pleiten voor duurzame ontwikkeling. Aan dat laatste onderwerp lever ik bijdragen vanuit zowel de milieucommissie als de commissie Economische en Monetaire zaken. Als je als rapporteurs door kwalitatief goed werk te leveren het vertrouwen geniet, win je aan invloed en wordt er ook naar je geluisterd bij ethische kwesties.

Als delegatieleider van ChristenUnie-SGP maak ik deel uit van het bureau (= bestuur) van de EDD-groep en bekleed daar de functie van mede-voorzitter en penningmeester.

In de functie van mede-voorzitter neem ik soms deel aan de Conferentie van Voorzitters. Dit is een bijeenkomst van de leiders van de acht politieke groepen en de voorzitter van het EP. In de Conferentie van Voorzitters is het onder meer mogelijk invloed uit te

oefenen op de agenda van de plenaire zittingen.

Tenslotte, als lid en coördinator namens de EDD van de milieucommissie passeert een enorme hoeveelheid wetgevingsvoorstellen, die soms tijdens lange onderhandelingen tussen een delegatie van 15 EP-leden en 15 representanten van de lidstaten tot overeenstemming moeten leiden. Bij deze codecisie-procedure kan de Raad van Ministers een (tot twee keer toe aangepast) commissievoorstel niet tot wetgeving maken zonder dat het Europees Parlement daarmee akkoord is. Als een van de 15 EP-onderhandelaars lukt het soms om mooie resultaten te bereiken.

Misschien denkt u 'wat een op-de-borst-klopperij', maar dat is zeker niet de bedoeling. Ik wil een beeld geven van de mogelijkheden om invloed uit te oefenen als christen in het Europees Parlement. Daarvoor moet je eerst gezien worden en kwaliteit leveren.

Het zijn allemaal niet meer dan kleine stapjes, maar we zijn als drie Nederlanders afkomstig van kleine christelijke partijen toch relatief herkenbaar aanwezig in het 626 leden tellende parlement.

Verwacht van ons geen wonderen, maar we vervullen onze bescheiden rol met verve, als Christen in de Unie, met vallen en opstaan, met al onze menselijke gebreken.

Vergeet naast het gebed voor Koningin en volk vooral ook niet te bidden voor Europa en voor uw drie Europarlementariërs met hun staf aan medewerkers.

Korset of maatpak?

De verplichting van een gemeentelijke Rekenkamer(functie)

Drs. R.M. Freeke, voorzitter van Stichting De Lokale Rekenkamer¹ en raadslid voor de ChristenUnie in Utrecht

Gemeentelijk Nederland is in de ban van het dualisme. Met het aannemen van de nieuwe Gemeentewet en de inwerkingtreding daarvan bij de jongste gemeenteraadsverkiezingen is de grootste stelselwijziging in de gemeentelijke staatkundige structuur van de afgelopen 150 jaar een feit. Ook binnen de ChristenUnie is de afgelopen jaren veel discussie geweest over de vraag of de verschillende onderdelen van het dualisme nu een zegen of een vloek zijn voor de gemeentelijke democratie. Gelukkig gaat op dat punt de discussie gewoon door: want wat is een partij waarin geen discussie wordt gevoerd?

Dit artikel gaat in op één onderdeel van de dualisering: de verplichte gemeentelijke rekenkamer(functie).

Door het Wetenschappelijk Instituut is in 2001 een kort commentaar uitgebracht, waarin een globaal overzicht van de verschillende onderdelen van het dualisme en een standpuntbepaling vanuit de staatsvisies van RPF en GPV werd gegeven². In deze brochure is tevens kort stilgestaan bij de instelling van een gemeentelijke rekenkamer. Destijds werd nog uitgegaan van een verplichte, onafhankelijke rekenkamer. Bij de behandeling van het wetsvoorstel door de Tweede Kamer is dit onderdeel echter geamendeerd, zodat er nu meer keuzevrijheid is voor de gemeente. Tegelijkertijd is bepaald dat de invoering van enigerlei vorm van gemeentelijke rekenkamer bij alle gemeenten op 1 januari 2006 een feit moet zijn. In dit artikel zal allereerst worden stilgestaan bij de vraag wat nu eigenlijk een rekenkamer is en bij de verschillende vormen van rekenkamers (of rekeningcommissies) die de afgelopen jaren in een aantal gemeenten en provincies hebben gefunctioneerd. Vervolgens zal stilgestaan worden bij het wettelijk kader en zal de wenselijkheid van de instelling van een rekenkamer gezien worden. Het artikel zal afronden met een aantal concrete handreikingen die behulpzaam kunnen zijn bij het keuzeproces dat moet leiden tot de instelling van de rekenkamer.

Wat is en doet een rekenkamer?

Een rekenkamer doet onderzoek naar de rechtmatigheid, de doelmatigheid en de doeltreffendheid van het beleid. Het rechtmatigheidsonderzoek is al langer bekend bij de Nederlandse overheden. De Algemene Rekenkamer (www.rekenkamer.nl) doet reeds lange tijd onderzoek naar de rechtmatigheid van de bestedingen van de centrale overheid. Bij gemeenten en provincies is er vooral de accountantscontrole waarin op rechtmatigheid wordt getoetst. De kern van rechtmatigheidscontrole is de beoordeling of de inning en besteding van publieke

middelen in overeenstemming is met de wettelijke regelingen die daaraan ten grondslag liggen. Een voorbeeld ter illustratie. Een gemeente plaatst ergens extra lantaarnpalen. Achteraf kan beoordeeld worden of de besteding die hiermee gemoeid is, is geaccordeerd door de raad en of het geld daadwerkelijk aan het doel (de lantaarnpalen) besteed is.

Doelmatigheidsonderzoek (of effectiviteitsonderzoek) en doeltreffendheidsonderzoek (of efficiëntieonderzoek) zijn van recentere datum dan het rechtmatigheidsonderzoek. De Algemene Rekenkamer doet sinds de jaren zeventig dergelijk onderzoek bij het rijk. Bij doelmatigheidsonderzoek gaat het om de vraag of het ingezette beleid ook het beoogde resultaat biedt. Ter illustratie weer het voorbeeld van de lantaarnpalen. Bij doelmatigheidsonderzoek zal gekeken worden naar de motieven die ten grondslag hebben gelegen aan de plaatsing van de lantaarnpalen. Stel dat het motief is om de veiligheid te vergroten in een bepaalde straat. Bij doelmatigheidsonderzoek zal dan gekeken worden of de veiligheid is toegenomen na en door de plaatsing van de lantaarnpalen. Dit kan bijvoorbeeld door een afname in het aantal inbraken te constateren. Een stap verder gaat de vraag of de plaatsing van de lantaarnpalen ook de meest doelmatige stap is om de veiligheid te vergroten. We spreken dan over doeltreffendheids- of efficiëntieonderzoek.

Wellicht is de afsluiting van een straat met een hek of een extra politieagent wel veel effectiever. Voorwaarde voor het doen van doelmatigheidsonderzoek is dat vooraf wordt vastgelegd, wat het doel is van een bepaald beleid. Immers, als dat niet van tevoren gebeurt, kan ook niet gecontroleerd worden of de maatregel effectief is. Juist op dit punt moeten nog forse stappen gemaakt worden. Ter indicatie: bij de laatste 'derde woensdag van mei' – de enkele jaren geleden ingestelde 'verantwoordingsdag' of 'woensdag-gehaktdag' constateerde de

Algemene Rekenkamer, dat ten aanzien van 80% van het rijksbeleid niet is vastgelegd welk doel met het beleid beoogd wordt. Het valt te vrezen dat het op dit punt bij gemeenten niet veel beter is gesteld. Juist om die reden is de opkomst van de gemeentelijke rekenkamers toe te juichen.

De proeftuin

De opkomst van de gemeentelijke rekenkamers is geen verrassing. Vanaf 1995 is een duidelijke trend van toename van het aantal rekenkamers waarneembaar. In veel gevallen is er daarbij niet direct sprake van een rekenkamer, maar betreft het raadscommissies met namen als 'commissie voor beleidsevaluatie', 'kamer voor beleidsonderzoek' of 'rekeningcommissie'. Vooral de laatste naam is verwarrend. In veel gemeenten en provincies is van oudsher een 'commissie van de rekening' of een 'rekeningcommissie'. Doorgaans gaat het dan echter om commissies die de jaarrekening van de gemeente beoordelen. Men heeft met andere woorden een sterke financiële oriëntatie. Het eigene van rekenkameronderzoek is er echter nu juist in gelegen dat niet alleen naar de financiële component wordt gekeken, maar dat er een sterke nadruk is op onderzoek naar de beoogde effecten van het beleid. De naamsverwarring is waarschijnlijk ontstaan doordat een aantal 'commissies van de rekening' zich langzaam aan ook met doelmatigheids- en doeltreffendheidsonderzoek zijn gaan bezighouden.

Hoe dan ook: de opkomst van de gemeentelijke rekenkamers is recent maar gestaag. De gemeente Delft had als eerste in 1993 een raadscommissie die zich rekenkamer noemde. Later volgden anderen zoals Utrecht (1997), Rotterdam (1998) en niet te vergeten Arnhem en Groningen³. Ook in kleinere gemeenten zijn steeds meer rekenkamers of rekenkamercommissies, zodat er momenteel zo'n veertig tot vijftig rekenkamers actief zijn.

Het is opvallend, dat er nog steeds een grote variatie is in de structuur tussen de verschillende rekenkamers. Aan de ene zijde van het spectrum staat de nog steeds voorkomende commissie van de rekening, die zich naast de controle van de jaarrekening bezighoudt met het meer specifieke rekenkameronderzoek. Haarlem is hier een voorbeeld van. Aan de andere zijde van het spectrum staat de volledig onafhankelijke, professionele rekenkamer die geen directe relatie meer heeft met de raad. Bij deze laatste is de Algemene Rekenkamer duidelijk het rolmodel. Eigenlijk is er maar één goed voorbeeld van deze variant en dat is de Rotterdamse rekenkamer.

In Rotterdam staat de rekenkamer onder leiding van een directeur, die door de raad voor 6 jaar is benoemd. De directeur heeft een eigen budget en een eigen staf. De directeur is vrij in zijn onderwerpskeuze en kan dus binnen de grenzen van zijn budget en bevoegdheden doen en onderzoeken wat hij wil. In Rotterdam is de rekenkamer in één keer in deze vorm ingesteld. In veel andere gemeenten is er meer een geleidelijke ontwikkeling van een commissie van raadsleden naar een steeds onafhankelijker en professioneler zelfstandig orgaan. Een mooi voorbeeld hiervan is de rekenkamercommissie in Utrecht. Mooi omdat deze ontwikkeling daar goed te zien is en ik er bovendien genoeg van af weet, omdat ik zelf lid ben van deze commissie.

In Utrecht is in 1997 – op initiatief van de Raad – een rekenkamercommissie ingesteld. Deze rekenkamercommissie bestond uit 5 raadsleden van de 5 grootste fracties. De commissie koos uit de leden een voorzitter en werd ondersteund door een eigen ambtelijk secretaris. De onderzoeksonderwerpen werden door de raad – op voorstel van de commissie – bepaald. De rekenkamercommissie werd geadviseerd door twee adviseurs, de gemeentesecretaris en het hoofd van de gemeentelijke accountantsdienst.

In 2000 is er een evaluatie uitgevoerd. Daaruit kwam de wens naar voren om enerzijds meer professionaliteit en onafhankelijkheid te bewerkstelligen, maar dit anderzijds niet ten koste te laten gaan van de positieve kanten die er zijn als de rekenkamer een sterke band heeft met de raad. Het gevoelen was dat juist de raadsleden veel kennis hebben van wat er in het gemeentelijk apparaat speelt en dat zij een belangrijke waarborg zijn voor de politieke vertaling van het werk van de rekenkamercommissie. Er is toen een model gekozen voor een commissie bestaande uit vier raadsleden en drie externe leden (waaronder de voorzitter) die op basis van hun professionaliteit en onafhankelijkheid geworven zouden worden. De posities voor de raadsleden werden binnen de raad verdeeld en wel zo dat twee leden werden voorgedragen vanuit de coalitiepartijen en twee leden vanuit de oppositiepartijen. De onafhankelijkheid werd verder uitgebreid door de rekenkamercommissie een zelfstandige onderzoeksbevoegdheid te geven, en door het vaste advieschap vanuit gemeentesecretaris en accountant op te geven. Inmiddels functioneert deze rekenkamercommissie anderhalf jaar en zijn verdere stappen naar onafhankelijkheid en professionaliteit zichtbaar. Zo waren er het afgelopen voorjaar een aantal vacatures in de commissie door het vertrek van raadsleden. Anders dan voorheen zijn de nieuwe leden niet door de raad aangewezen op basis van hun politieke kleur, maar heeft de rekenkamercommissie zelfstandig selectiegesprekken met raadsleden gevoerd, waarin zij getoetst werden op hun meerwaarde voor de commissie in termen van deskundigheid en onafhankelijkheid.

"In veel andere gemeenten is er meer een geleidelijke ontwikkeling van een commissie van raadsleden naar een steeds onafhankelijker en professioneler zelfstandig orgaan."

Wettelijk kader

De beschreven variatie die men aantreft in de huidige rekenkamers en rekenkamercommissies is een aardige opmaat om nader stil te staan bij wat tijdens het wetgevingsproces van de nieuwe Gemeentewet ten aanzien van de rekenkamers heeft plaatsgevonden. Ik zal in chronologische stappen dit proces doorlopen, waarbij de verschillende argumenten in de discussie over de wenselijke structuur van de rekenkamer een plaats krijgen. De staatscommissie Dualisme en Lokale Democratie (de zgn. commissie-Elzinga) kwam in 2000 in haar rapport met het advies om gemeenteraden zelf de keuze te laten of zij al dan niet over gaan tot de instelling van een rekenkamer. Als de keuze gemaakt wordt voor een rekenkamer dan dient deze volgens de commissie wel aan bepaalde voorwaarden te voldoen. Zo stelt de commissie dat het hoofd van de rekenkamer onafhankelijk moet worden aangesteld voor een vaste periode, en dat de rekenkamer zelf moet kunnen bepalen of en waarnaar er onderzoek wordt gedaan en op welke wijze hiervan verslag wordt gedaan⁴.

Het kabinet ging vervolgens in het ontwerpvoorstel dat voorjaar 2001 naar de Tweede Kamer werd gezonden een stap verder dan de commissie. Het kabinet stelde voor om de rekenkamer verplicht in te voeren in alle gemeenten, omdat hierdoor onder andere de controlerende functie van de raad versterkt kan worden en het een bijdrage kan leveren aan een grotere transparantie naar de burgers. Het kabinet week niet af van de randvoorwaarden zoals deze door de staatscommissie zijn omschreven. Het moesten verplichte onafhankelijke rekenkamers worden met een zelfstandig budget en eigen bevoegdheden. Raadsleden mochten in het voorstel geen lid zijn van de rekenkamer en de medewerkers van de rekenkamer moesten buiten de ambtelijke hiërarchie gepositioneerd worden.

Dat het kabinet met dit voorstel een stap te ver – of in ieder geval te snel – ging, bleek uit het resultaat van de behandeling van het wetsvoorstel in de Tweede Kamer. Daar sneuvelde de verplichting voor het instellen van de rekenkamer zoals deze door het kabinet werd beoogd. Een gemeente kan nu een volledig onafhankelijke rekenkamer instellen. Als een gemeente dat niet doet, is zij verplicht om de rekenkamerfunctie vorm te geven. Deze rekenkamerfunctie heeft dezelfde wettelijke taken en

bevoegdheden als de rekenkamer, maar is niet verplicht onafhankelijk. De rekenkamerfunctie wordt ingesteld bij verordening en kan dus resulteren in een rekenkamercommissie, waar ook raadsleden zitting in hebben. Met dit amendement door de Tweede Kamer zijn twee deuren gecreëerd die toegang geven tot het voor gemeenten verplichte huis van de rekenkamer. De voordeur waarbij de rekenkamer wordt ingesteld op basis van de wet waarin inrichting, benoeming, doel etc. geregeld wordt, en een achterdeur die de mogelijkheid laat voor gemeenten om zelfstandig vorm en inhoud te geven aan de verplichting van de rekenkamerfunctie middels een eigen verordening. Het beeld overziende ten aanzien van de ontwikkelingen in veel gemeenten op dit vlak zal de achterdeur vooralsnog de hoofdreeks blijven. Eigenlijk zijn er maar enkele rekenkamers (waaronder Rotterdam) die in het beeld van de onafhankelijke rekenkamer in de wet passen. Het is bovendien niet te verwachten, dat gemeenten waar nog geen enkele ervaring is met een rekenkamercommissie - in welke vorm dan ook - in één keer de stap zullen maken naar instelling van de rekenkamer volgens de wet.

Wenselijkheid en vorm

De uitkomst van het wetgevingsproces komt dicht in de buurt van wat als wenselijke uitkomst was geformuleerd in de eerder aangehaalde brochure van de ChristenUnie. Als bezwaar tegen het wetsvoorstel werd toen gesteld: 'Naar onze mening moet de wetgever ruimte laten aan de lokale voorkeur voor de wijze waarop de rekenkamer gestalte krijgt, zolang de onafhankelijke, controlerende taak van zo'n rekenkamer maar niet in het geding komt'⁵. Aan deze bezwaren is volledig tegemoet gekomen door de amendering in de Kamer.⁶ Daarmee staat lokale vertegenwoordigers niets meer in de weg om te pleiten voor een snelle op-/inrichting van een rekenkamer(functie). De amendering in de Kamer heeft de mogelijkheid gecreëerd om nadrukkelijk aansluiting te zoeken bij de wensen van de gemeenteraad. De rekenkamer is een instrument van de raad, en dus is het goed als de raad zelf een stem heeft in de structuur, de positie en de taken die de rekenkamer(functie) krijgt. Van opgelegd korset is het een maatpak geworden, dat iedere gemeente op maat kan worden aangemeten. Dat het daarbij om meer aspecten gaat dan de mate van onafhankelijkheid in de keuze van de leden, mag duidelijk zijn. Zo is bijvoorbeeld de houding die een rekenkamer(functie) zich binnen de gemeente aanmeet een discussiepunt. Moet de rekenkamer(functie) zich vooral op de interne organisatie richten (bijv. bedrijfsvoering) en op het bewerkstelligen van een leereffect voor de organisatie, of moet juist de transparantie naar de burgers de belangrijkste focus zijn, waarbij men eerder geneigd is om een oordeel uit te spreken dan om een leereffect te bewerkstelligen?

Daarnaast is een belangrijk vraagpunt of de rekenkamer(functie) ook de rol van de raad in het beleidsproces moet kunnen onderzoeken of dat men zich moet beperken tot het functioneren van het college en het ambtelijk apparaat?

Behalve deze vragen over de rolopvatting en positionering zijn er de vragen ten aanzien van de eigen organisatie van de rekenkamer(functie) en het wenselijke ambitieniveau. Wat is de beoogde hoeveelheid en de beoogde kwaliteit van de onderzoeken? Moet de rekenkamer(functie) zelf de onderzoeken uitvoeren of moeten externen dat doen? Hoeveel budget is er beschikbaar? Allemaal vragen die niet eenduidig zijn te beantwoorden. Het antwoord hangt af van de raad in iedere gemeente.

Slot

Tot 1 januari 2006 hebben de gemeenten de tijd om op enigerlei wijze vorm te geven aan een lokale rekenkamer(functie). Het zou echter buitengewoon jammer zijn om zo lang te wachten. Rekenkameronderzoek kan een daadwerkelijke versterking betekenen van de controlerende functie van de raad. De raad is verantwoordelijk voor een heldere toetsing van de resultaten van beleid. Maar soms mist de raad de tijd, de deskundigheid en het collectief vermogen om het onderzoek te doen dat daarvoor nodig is. Met onderzoek door een rekenkamer kan in deze leemte worden voorzien. De instelling van een rekenkamer hoeft daarbij niet complex te zijn, noch hoeft het bestaan van een rekenkamer een kostbare greep te zijn uit de gemeentekas. Een helder onderzoek van de raad naar de wensen op dit vlak kan resulteren in de instelling van een rekenkamer(functie) op elk ambitieniveau. Het is daarbij beter om een rustige maar gedegen start te maken en eerst ervaringen op te doen met het instrument. Als deze start er eenmaal is, zal in de meeste gemeenten de grote ontdekking vanzelf volgen: een gemeentelijke rekenkamer(functie) is niet alleen verplicht; het is ook een aanwinst.

1 Stichting De Lokale Rekenkamer ondersteunt gemeenten bij het volgens een integraal model vormgeven en bij het functioneren van gemeentelijke rekenkamers. Zie: www.delokalerekenkamer.nl of bel: 030 6701236 voor een afspraak of brochure.

2 Freeke e.a., Drs. Roel M., *Goede raad voor het Gemeentebestuur*, Kort Commentaar Wetenschappelijk Instituut ChristenUnie, Amersfoort: 2001.

3 Vooral niet te vergeten omdat deze laatste allebei onder leiding staan van de plaatselijk politiek leider van de ChristenUnie.

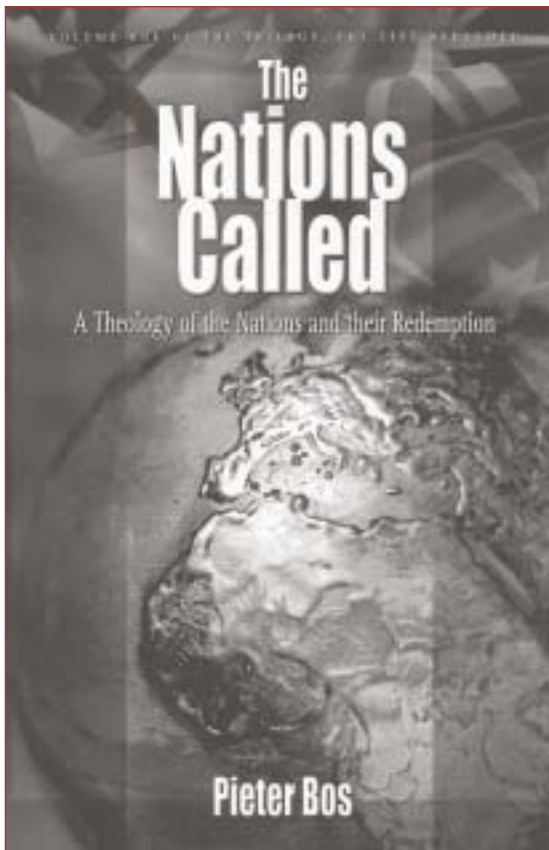
4 Staatscommissie Dualisme en Lokale democratie, eindrapport, p. 256 – 257.

5 A.w., p. 49.

6 Bij het ontwerpvoorstel Dualisering Provinciebestuur is eigenlijk dezelfde discussie van toepassing. Het vorige kabinet pleit ook in dit voorstel weer voor een volledig onafhankelijke verplichte rekenkamer voor de provincies. Niet duidelijk is waarom dezelfde bezwaren die de Kamer had tegen dit voorstel in de gemeentewet niet gelijkkelijk van toepassing zou zijn op de provinciewet.

De roeping van naties

Door Pieter Jong, bestuurslid ChristenUnie-Amsterdam en werkzaam bij het ministerie van V&W

*Pieter Bos, The Nations Called, A Theology of Nations and their Redemption, Volume One of the trilogy 'The City Redeemed', Sovereign World, England, 2002 (352 p.)
Voor meer informatie: zie de website www.servingthenations.org*

Pieter Bos was voorheen werkzaam als architect en stedenbouwkundige. Vanaf de jaren '80 is hij actief in de internationale gebedsbeweging, waarin christenen van allerlei kerken participeren. De focus van deze gebedsbeweging is met name gericht op de uitvoering van het zendingsbevel, de politiek en ontwikkelingen in de samenleving.

De inhoud: over de roeping van de naties

Dit boek is deel 1 van een beoogde trilogie over Gods bedoeling met volkeren en steden. Het boek bevat 5 hoofdstukken.

Hoofdstuk 1 draagt de titel: 'Van individualiteit naar de heerlijkheid van corporativiteit'. In dit hoofdstuk daagt de auteur de lezer uit om meer aandacht te krijgen voor de van God gegeven scheppingsnetwerken waar mensen deel van uitmaken. Mensen maken deel uit van een familie ('stam'), een volk en een staat. Deze drie scheppingsnetwerken worden gekenmerkt door respectievelijk: verwantschap, cultuur en een regering die regels stelt. In plaats van steeds weer afwisselend te spreken over volkeren en staten, gebruikt de schrijver als algemene term: naties.

Hoofdstuk 2 gaat dieper in op de naties. Volgens de auteur kunnen naties in het licht van de Bijbel gezien worden als corporatieve personen met een specifieke 'corporatieve identiteit'. Elk volk heeft een van God gegeven corporatieve identiteit. Niet alleen het menselijke individu, maar ook elk volk is geschapen naar Gods beeld. De naties zijn door God geschapen om een 'verbondspartner' te zijn. Een kerntekst in het boek is Zacharia 11 vers 10: 'Toen heb ik mijn staf Lieflijkheid genomen en die verbroken, tenietdoende mijn verbond, dat ik met alle volken gesloten had.' De auteur plaatst Gods plan met de volkeren in profetisch perspectief. In Jesaja 25 vers 6 e.v. lezen we dat God voor alle volken een feestmaal zal aanrichten en daarmee het verbond met de volken zal herstellen.

In hoofdstuk 3 brengt de schrijver de corporatieve identiteit van zo'n 16 naties in kaart. Het begrip 'corporatieve identiteit' (afgekort als: CI) wordt in dit hoofdstuk uitgebreid omschreven en wel als volgt: *een CI is (a) de expressie van Gods karakter in die persoon, waardoor het bevat (b) haar bestemming volgens Gods bedoelingen, en (c) haar verlossingsgave voor haar mede-naties. De zondeval heeft de CI wel aangetast, maar er is verlossing (herstel van de CI) mogelijk.*

Bijbelstudie, gebed, interviews met geestelijke en seculiere leiders, en nader onderzoek hebben de auteur gebracht tot een lijst met verschillende typen van naties: relationele naties, leidende naties en dienende naties. Een voorbeeld van een leidende natie is de Verenigde Staten. Dat land is volgens de auteur geroepen om een 'avontuurlijke leider' te zijn. Een voorbeeld van een dienende natie is de Filipijnen, geroepen om een 'dienstbare dienaar' te zijn. Een voorbeeld van een relationele natie is Nederland, geroepen om een 'profeet' te zijn.

Hoofdstuk 4 gaat uitgebreid in op de verschillende oorzaken waardoor de corporatieve identiteit van een natie aangetast kan zijn. Ook dit hoofdstuk wordt in profetisch perspectief geplaatst. In Openbaring 17 vers 1 en 2, lezen we dat "de koningen der aarde" hoererij gepleegd hebben. Elke natie heeft een keuze: kiezen voor het verbond met God, of kiezen voor de afgoden. De auteur verwijst in dit verband ook naar het boek van Berkhof over 'Christus en de machten' (1953). In dit hoofdstuk bespreekt de auteur een negental valse verbonden. Achtereenvolgens komen aan de

orde: de verering van de Koningin des Hemels; Islamitische Sharia regelgeving; vrijmetselarij; staat-kerk-connecties die tot agressief nationalisme leiden; goddeloze nationale wetgeving (bijv. abortus); rationalisme, materialisme en communisme (die geestelijke verbonden uitsluiten); een door de VN ondersteunde tendens richting een wereldregering; een New Age-ervaring van oude afgoden; en eco-utopisme en Gaia-verering (moeder aarde). Ook de 'goden der volken' en de machtsmiddelen van God en van de boze worden uitvoering besproken.

Hoofdstuk 5 draagt de titel: 'Naar de verlossing van de naties: de kerk aan het werk'. Dit hoofdstuk bevat huiswerk voor de kerk. Een tekst die veel door de auteur wordt aangehaald is Efeze 3:10, waar staat: 'thans door middel van de gemeente aan de overheden en de machten in de hemelse gewesten de veelkleurige wijsheid Gods bekend zou worden'. De kerk is bedoeld om een 'model-natie' te zijn, die geroepen is om haar natie in een (hernieuwd) verbond met God te leiden. De zendingsopdracht die aan de kerk is gegeven in Mattheus 28:19 is ook gericht op de volken: 'Gaat dan henen, maakt al de volken tot mijn discipelen.' Volgens informatie van de auteur zijn er anno 2001 vier naties in de wereld waar door het bemiddelende werk van de kerk een verbondsvernieuwing tot stand is gekomen. In Oeganda, Benin, Tonga en Zambia hebben de regeringsleiders publiekelijk een (nieuw) verbond met de God van de Bijbel gesloten.

Korte bespreking, met name over de verhouding tussen kerk en staat

In dit boek komt zoveel aan de orde, dat het in dit verband slechts mogelijk is om iets aan te stippen. Eén onderwerp wil ik er hier uitlichten: de verhouding tussen kerk en staat. In hoofdstuk 4 waarin 'valse verbonden' aan de orde komen, gaat de

auteur onder meer in op goddeloze connecties tussen kerk en staat. Daarbij wordt onder meer opgemerkt dat de relatie tussen kerk en staat niet verward moet worden met de relatie tussen God en de staat; God wil een verbondsrelatie met de naties aangaan (noot 51 op p. 220). In het 'huiswerk-hoofdstuk', op p. 282, stelt de auteur de vraag: wat is de juiste relatie tussen de kerk en de staat? Voor alle duidelijkheid geef ik hier een citaat (vertaling van mij, PJ):

'Een begrip van het trio 'God-Kerk-Staat' scheidt ruimte voor een juiste God-Staat-relatie: het is God die de naties uitnodigt om een verbond met Hem te sluiten; het is God die een directe relatie met de naties wil. De kerk moet leren hoe te reageren op de door God ingestelde relatie tussen God en Staat. De Kerk moet geen politieke invloed of lobby-rol vervullen; de kerk is allereerst een geestelijk lichaam en haar middelen (...) zijn daarom geestelijk; zij moet eerst en vooral Gods heiligheid, eenheid en liefde weerspiegelen. De kerk moet zich concentreren op het 'bemiddelen' van het convenant (...) en het zijn van een 'model-natie' (...). Toen Jezus zei, 'Maakt al de volken tot mijn discipelen...', bedoelde hij: Kerk, het is jouw verantwoordelijkheid om naar een juiste God-Staat-relatie toe te werken. Ik geef elke natie een kerk, zodat de kerk haar natie uit de gebondenheid van satan kan leiden, naar de verbondsrelatie met Mij.' (p. 283)

Het wordt mij niet helemaal duidelijk, wat we ons concreet kunnen voorstellen bij de diverse verbanden tussen het individu, de kerk en de staat. Over de relaties God-Kerk, God-Staat en Kerk-Staat wordt door de auteur het een en ander gezegd. De betekenis van het bovengenoemde trio zou echter meer uitgewerkt kunnen worden. Is het niet te absoluut gesteld dat de kerk als zodanig geen politieke invloed mag uitoefenen?

Hoe werkt het trio God-Kerk-Staat nu in de praktijk? Het corporatieve denken - we maken deel uit van diverse 'lichamen': familie, kerk en staat - verlost ons van het individualisme. Corporatief denken werkt dus bevrijdend; dat is goed. Maar hoe wij, ieder afzonderlijk, deze onderscheiden lichamen - waar we nota bene tegelijkertijd deel van uitmaken - in stand moeten houden en moeten laten groeien, is een lastig onderwerp dat mijns inziens uitwerking behoeft. Als mens ben ik christen, kerklid én lid van een christelijke politieke partij. Als lid van de kerk wil ik graag meewerken aan de opdracht voor de kerk; als lid van de ChristenUnie wil ik ook graag zoeken naar Gods Koninkrijk en zijn gerechtigheid voor onze natie. Is het dan niet verwarrend om zo strikt te onderscheiden tussen de verhouding kerk en staat en de verhouding God en staat? Bovendien is het toch zo dat God door middel van zijn kerk heen werkt (Ef. 3:10)? Een ander onderwerp dat mijns inziens uitwerking behoeft, is de relatie tussen het verbondsvolk Israël en het verbond met de andere volkeren. De complexiteit van het onderwerp én deze vragen bieden de schrijver volgens mij genoeg stof voor de volgende delen van zijn trilogie.

Al met al vind ik dit een zeer waardevol boek. De schrijver heeft er voor gekozen om een lastig en gewichtig onderwerp te behandelen. Dat getuigt van moed én geloof. Het is een uniek boek. In het boek wordt uitvoerig ingegaan op 'de overheden en de machten' waar het Nieuwe Testament meermaals over spreekt. Kortom: voor ons als gelovigen, als leden van een kerk én als leden van een politieke partij, is het mijns inziens een uitdaging om het boek van Bos te gebruiken voor verdere Bijbelstudie, overdenking en discussie. Helaas is er (nog?) geen Nederlandse vertaling van het boek.

Een kwestie van inschikken en

Door Joop Hippe, medewerker van het Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (www.dnpp.nl) in Groningen

“Zetels verliezen zou een ramp zijn”, zegt ChristenUnie-senator en oud-hoofdredacteur van het Nederlands Dagblad Jurjen de Vries in het hier besproken boek. Tegen alle verwachtingen in vond “die ramp” op 15 mei toch plaats. Het maakt de lezer extra nieuwsgierig naar de inhoud van de publicatie van Manusja Aangeenbrug en Hans Valkenburg. Zij kwamen in maart 2001 op het idee dit boek over de ChristenUnie te schrijven. De partij was ongeveer een jaar oud en moest zich voorbereiden op twee verkiezingen. Een ideaal moment, aldus de auteurs, om terug te blikken en vooruit te kijken.

Het boek start met een hoofdstuk waarin vanaf Groen van Prinsterer de geschiedenis via ARP, GPV en RPF tot aan het ontstaan van de ChristenUnie in vogelvlucht wordt beschreven. Daarna zijn er interviews met prominenten uit de ChristenUnie (11) en buitenstaanders (4). Aangeenbrug en Valkenburg schreven een informatieve bundel, die zich heel plezierig laat lezen. Met ook aardige biografische gegevens.

Door de interviews met de ondervraagden uit de ChristenUnie ontstaat een heel levendig beeld van o.m. de ontstaansgeschiedenis van deze partij. Die historie is eigenlijk in zeer belangrijke mate de geschiedenis van het GPV, want bij deze partij bestonden grote aarzelingen en ook echte tegenstand om tot samengaan te besluiten.

Wat betreft de keuze van de geïnterviewden is het wel een omissie dat niemand van de GPV'ers die tegen het samengaan met de RPF zijn gebleven aan het woord komt. De auteurs hebben in de interviews met de personen uit de ChristenUnie met name de invalshoek gekozen van de rol die de ondervraagden in het eenwordingsproces hebben gespeeld en de vraag hoe zij dat proces beleefden. Deze vooral op persoonlijke ervaringen gerichte benadering kan tot gevolg hebben gehad dat sommige factoren, die toch wel van invloed kunnen zijn geweest op het eenwordingsproces, wat onderbelicht zijn gebleven.

Zo worden de in de loop der jaren in aantal steeds toegenomen samenwerkingsverbanden (lijstineenschuivingen) van GPV en RPF op lokaal, provinciaal en Europees niveau alleen door toenmalig ChristenUnie-fractieleider Leen van Dijke genoemd. Ze hadden trouwens ook wel in het inleidend hoofdstuk vermeld mogen worden.

Verder komen de bijzondere verkiezingsuitslag van 1994 - twintig zetels verlies voor het CDA en maar één zetel winst voor de protestantse drie gezamenlijk - en het besef van marginalisering van het orthodox-christelijke gedachtegoed in politiek en samenleving niet of nauwelijks ter sprake. Wel trekken de auteurs in hun epiloog de conclusie, dat ontwikkelingen in vrijgemaakt-gereformeerde kring, waar in de jaren tachtig gediscussieerd werd over de vraag of vrijgemaakt-gereformeerde organisaties niet een meer open karakter zouden moeten krijgen, belangrijk zijn geweest. En dan met name die bij het Nederlands Dagblad, dat in 1992 niet alleen als eerste over de vrijgemaakt-gereformeerde grens heen ging door ook redacteurs uit andere kerken als redacteur aan te nemen maar onder aanvoering van hoofdredacteur De Vries ook welwillend over een eventueel samengaan van GPV en RPF ging schrijven.

De verkiezingen en verder

Wij kennen dus inmiddels de uitslag van de Tweede Kamerverkiezingen. Dat maakt het bijzonder boeiend om te lezen wat de geïnterviewden vonden van de - overigens na de verkiezingen te sterk bekritiseerde - lijsttrekker Kars Veling, welke verwachtingen er waren ten aanzien van de verkiezingsuitslag en hoe men aankeek tegen eventuele regeringsdeelname van de ChristenUnie. Interessant is ook de inhoudelijke koers die de ChristenUnie en daarvoor vooral de RPF met name op sociaal terrein en dat van het milieu is ingeslagen. Kritische kanttekeningen daarbij worden in deze bundel nog alleen door buitenstaanders geplaatst.

Ik wil hier echter nog een tweetal andere aspecten naar voren brengen. Oud GPV-leider Gert Schutte wijst er op dat kiezers zich in het algemeen niet meer zo gemakkelijk binden aan één partij. De ChristenUnie moet volgens hem dan ook niet meer alleen naar de eigen christelijke achterban kijken, maar ook naar andere groepen. Door enkele andere geïnterviewden wordt gewezen op de veranderde positie van de jongeren. Zo zegt Annette van Kalker - oud-voorzitter van de jongerenorganisatie Perspectief van de ChristenUnie - dat de partij niet altijd even goed beseft dat de leefwereld van jongeren radicaal anders is dan die van ouderen. Geloven is ook voor kerkelijke jongeren niet meer vanzelfsprekend. Jongeren kijken heel anders tegen

opschuiven

instituten als de kerk, de politiek en de monarchie aan. Buitenstaander Bart Jan Spruyt, hoofd van de politieke redactie van het Reformatorisch Dagblad, denkt dat jongeren steeds vaker naar macht kijken en het zou hem dan ook niet verbazen als jongeren uit de achterban van de ChristenUnie in toenemende mate de overstap maken naar GroenLinks of het CDA.

Het bovenstaande wijst in de richting van een ChristenUnie die steeds meer zal moeten concurreren met andere partijen om stemmen te vergaren. Een ontwikkeling waarvan de jongste verkiezingsuitslag - ondanks de zeer bijzondere omstandigheden - wel als een eerste illustratie gezien kan worden.

Het tweede aspect heeft betrekking op de gang van zaken binnen de partij. Menno Rasch - bekend van de platforms Transformatie en Transfusie, die meer discussie wilden uitlokken over het proces van eenwording van GPV en RPF respectievelijk de samenstelling van de kandidatenlijst voor de Tweede Kamerverkiezingen - stelt dat men in de ChristenUnie bang is voor conflicten. Maar eenheidsworst is, aldus Rasch, niet creatief en slecht voor de kwaliteit. Hij wordt ondersteund door de directeur van het wetenschappelijk instituut Roel Kuiper die van mening is dat de partij een debatcultuur moet krijgen. Een toenemende electorale concurrentie, met waarschijnlijk ook (wat) meer mogelijkheden om stemmen van andere partijen te winnen, zal trouwens de ontwikkeling van het debat in de ChristenUnie wel bevorderen. Zoals ook de teleurstellende verkiezingsuitslag op dit punt zijn invloed uitoefent.

Met de noodzaak om meer strijd te leveren op de kiezersmarkt en de ontwikkeling van meer interne discussie gaat de ChristenUnie qua karakter meer gelijkenis vertonen met de andere politieke partijen.

De ChristenUnie en de andere christelijke partijen

"De wijze waarop de verschillen tussen de Unie en de beide andere christelijke partijen in deze bundel naar voren komen is niet helemaal bevredigend."

Voor het CDA gaat het dan om een gesprek met Maria van der Hoeven - toen nog Tweede Kamerlid en nu minister van onderwijs. Van der Hoeven is rooms-katholiek en bekijkt de ChristenUnie vooral vanuit haar parlementaire ervaring. Dat levert best een aardig verhaal op, maar de wezenlijke verschillen tussen ChristenUnie en CDA komen maar heel beperkt aan de orde. Het had meer voor de hand gelegen een gesprek te voeren met b.v. de gereformeerde bonder Aart Mosterd - ook CDA-Tweede Kamerlid - en daarin dan de grondslag, het toelatingsbeleid en andere principiële verschillenpunten tussen CDA en ChristenUnie aan de orde te stellen.

Ten aanzien van de SGP komen de principiële verschillen met de ChristenUnie wel degelijk aan bod, maar hier is het uiteindelijke beeld niet helemaal helder. Dat komt met name door datgene wat SGP-partijleider Bas van der Vlies over die verschillen opmerkt. Ik beperk mij hier tot het meest belangrijke. Van der Vlies noemt de positie van de vrouw en de geestelijke vrijheid als wezenlijke verschilpunten tussen SGP en ChristenUnie. Dat correspondeert nog wel met wat o.m. Schutte in dit verband naar voren brengt. Met dit verschil dat Van der Vlies in het kader van de geestelijke vrijheid niet spreekt over de meest voor de hand liggende kwestie: de godsdienstvrijheid. Hebben andere religies dan de gereformeerde het recht hun godsdienst vrij uit te oefenen. Hebben b.v. moslims recht op hun moskeeën? Verder voegt Van der Vlies aan de punten van de positie van de vrouw en de geestelijke vrijheid nog toe dat "het allerbelangrijkste inhoudelijke

Inschikken en opschuiven.

Mensen over de ChristenUnie.

Auteur: M. Aangeenbrug & H. Valkenburg

Uitgeverij: Buijten en Schipperheijn b.v.

ISBN: 905881081X

€ 11,50

verschil" tussen de twee partijen het gedachtegoed over de theocratie is. Waarbij de SGP-leider als kern van het theocratisch ideaal noemt: een overheid die gaat handelen naar Gods geboden. Maar om zo'n overheid gaat het de ChristenUnie nu juist ook. En waar Van der Vlies verder ook niet aangeeft tot welke concrete politieke verschillen met de ChristenUnie het theocratisch gedachtegoed van de SGP leidt - ook nu noemt hij de godsdienstvrijheid niet - blijft zo van dit 'allerbelangrijkste verschilpunt' niet veel over. Bedoelt Van der Vlies het anders dan in zijn bijdrage staat of moeten we concluderen dat ChristenUnie en SGP het eerst maar eens met elkaar eens moeten worden op welke punten zij echt van elkaar verschillen?

In Hem blijven!

Door H. van Oostende,
nieuw raadslid en eenmansfractie ChristenUnie in de gemeente Kapelle

'Evenals de rank geen vrucht kan dragen uit zichzelf, als ze niet aan de wijnstok blijft, zo ook gij niet, indien gij in Mij niet blijft. Ik ben de wijnstok, gij zijt de ranken. Wie in Mij blijft, gelijk ik in hem, die draagt veel vrucht, want zonder Mij kunt gij niets doen.'

Johannes 15 : 4 en 5

Je komt in het Zeeuwse dorp Kapelle te wonen en mist met je RPF-achtergrond dit politieke geluid in de raad. Je krijgt een brief waarin je als achterban wordt gevraagd om

betrokkenheid bij een nieuwe start, om te komen tot 'een raadszetel in de gemeente waarin we wonen en leven'. Je komt met een handjevol mensen bij elkaar en je zet er samen de schouders onder. Je stelt je beschikbaar, al dacht je na je emeritaat het wat rustiger aan te gaan doen. Je wordt zelfs tot lijsttrekker gebombardeerd en ziedaar, sinds 14 maart 2002 ben je beëdigd raadslid en fractievoorzitter van jezelf. Je doet als nieuwe derde confessionele partij (van de zes partijen!) je entree in de raad, je zit meteen in het presidium en maakt deel uit van de vertrouwenscommissie voor de nieuw te benoemen burgemeester. Dat zijn in vogelvlucht de nogal turbulente ervaringen van een aantredend raadslid.

Als opgroeiende jongen kreeg ik eens op de Zondagsschool als beloning een plaatje met de tekst over 'de ware wijnstok'. Sindsdien is die me bijgebleven. Kenmerkend is de *persoonlijke* toon. Het gaat vooral om mijn verbondenheid met de hemelse Vader, maar ook om de nadruk die valt op geestelijke groei.

Hoe komen we als nieuwe of ervaren raads-, staten- of parlamentsleden voor de dag? Er zijn veel agendapunten waar je op het eerste gezicht niet zoveel van je politieke uitgangspunten in kwijt kunt. En toch spoort de Geest van Christus je aan. De verzoening van Christus' kruis raakt je elke keer weer en inspireert je tot getuigen in woord en daad. Mijn opdracht is om een manier van denken te ontwikkelen die in harmonie is met onze

Heiland. Nu dwingt God mij vanzelfsprekend niet om te denken als Jezus; ik moet het zelf doen. Elke gedachte moet ik – zoals Paulus dat aan de Corinthiërs schreef - 'als krijgsgevangene brengen onder de gehoorzaamheid aan Christus.'

'Blijft in Mij' ... op intellectueel, agrarisch, economisch, financieel, gemeentelijk, landelijk, sociaal gebied ... in alle zaken die het menselijk leven maken tot wat het is. Het is geen geïsoleerd leven, waarin ik God verhinder in mijn persoonlijke omstandigheden in te grijpen, omdat anders de omgang met Hem wordt verstoord. Hoe durf ik dat te beweren?! Wat de omstandigheden ook mogen zijn, ik kan daarbij rustig 'in Hem blijven'. Ik hoef mijn omstandigheden zelf niet eens te veranderen. Bij deze Heiland was dat *blijven in God Zijn Vader* zuiver en onaangetast. Hij verbleef altijd bij Hem waar dan ook. Hij koos nooit Zijn eigen omstandigheden uit, maar aanvaardde alles ootmoedig wat de Vader Hem toedacht. Wat een wonderlijke rust bracht dat in het leven van de Here Jezus.

In uw en mijn relatie tot God zit altijd een zekere spanning. Als je je maidenspeech houdt of je treedt voor het eerst op voor een volle zaal, klopt je hart sneller. Waar is dan toch die serene rust die het kenmerk is van een leven met Christus verborgen in God?!

Wat kan ons *blijven in Christus* in de war schoppen? Wij roepen: 'Ja Here, ik moet eerst nog naar die bespreking'; of: 'Ik zal *in U blijven* zodra ik klaar ben met onze politieke aspecten voor de profielschets'; of: 'Als volgende week de Commissaris van de Koningin is geweest, dan komt Goede Vrijdag en Pasen en zal ik *in U blijven*'.

Laten we beginnen om *in Christus te blijven*. Dat kost veel inspanning, maar belooft rijke vrucht. Het wordt zozeer een deel van ons leven, dat het ons geen moeite meer kost om *in Hem te blijven*, wat er ook gebeurt!

Symposium *Gedeelde wereld*

Vrijdag 18 oktober

Welke rol heeft de Nederlandse overheid in het bestrijden van de wereldwijde armoede?

Moet een overheid zich met name richten op het macroniveau: de economische ontwikkeling, mensenrechten, handelsbelemmeringen of moet ze zich ook inzetten op microniveau: bijstaan van lokale projecten? En wat is de relatie tussen de overheid en ontwikkelingsorganisaties?

Vanuit het Wetenschappelijk Instituut is een boek verschenen over deze onderwerpen met de titel: **Gedeelde wereld. Armoedebestrijding en christelijke politiek.**

Op 18 oktober is er een symposium waarin we het boek willen aanbieden aan staatssecretaris Van Ardenne. Ook is er een forum met deelnemers uit christelijke organisaties, wetenschap en politiek.

Allen hartelijk welkom.

Datum: 18 oktober

Plaats: Den Haag, zalencentrum BABYLON (op Den Haag CS)

Tijd: 14.30 uur tot 16.45 uur

Voor meer informatie: cvisser@christenunie.nl of 033-4226964

Congres *Dienstbare overheid*

Zaterdag 16 november

Op zaterdag 16 november houdt het Wetenschappelijk Instituut haar jaarlijkse congres.

In De Reehorst in Ede van 10.00 - 16.00 uur

Sprekers: Dr. Th. A. W. de Wit, Mr. A. Rouvoet, Mr. J. Livestro, e.a.

De concept-tekst van het boek *Dienstbare overheid* zal daar centraal staan in een viertal lezingen en in discussieronden met een forum en met de zaal. Verder is er ruim de gelegenheid voor ontmoeting, zullen we ook veel oude boeken verkopen (zeer de moeite waard!) en nog meer.

Deelnemers aan het congres krijgen de concept-tekst van *Dienstbare overheid* toegestuurd en worden uitgedaagd het te lezen en op het congres hun mening te geven. De reacties en discussies op het congres zullen mede-bepalend zijn voor de uiteindelijke versie.

De inhoud van *Dienstbare overheid* ziet er als volgt uit (globaal);

Hoofdstuk 1: Fundering van gezag en de taak van de overheid (rechtsnormen, kerntaken)

Hoofdstuk 2: Overheidsmacht en democratie

Hoofdstuk 3: De rol van de overheid (kerntaken, privaatspubliek, centraal-decentraal)

Hoofdstuk 4: Nieuwe ontwikkelingen (democratisering, Europa).

Het congres staat open voor iedereen.

De toegang is voor donateurs van het WI gratis.

Aanmelding via wi@christenunie.nl.

Meer informatie over het WI in het algemeen of deze bijeenkomsten in het bijzonder uiteraard op www.wi.christenunie.nl

Inhoudsopgave

Het politieke landschap na de electorale orkaan	
<i>De Aftrap door J.P. de Vries</i>	2
Inhoud en overgave	
<i>Postmoderne christenen en christelijke politiek</i>	
ThemaInterview met theoloog Mees te Velde	4
Verantwoordelijkheid van christenen voor de politiek anno 2002	
<i>ThemaStudie door theoloog Gerard den Hertog</i>	9
Evangelisch Christendom en maatschappelijke verantwoordelijkheid	
<i>ThemaStudie door theoloog Cees Stavleu</i>	12
Gedogen en mededogen	
<i>Column Accent door Frans Koopmans (De Hoop)</i>	15
Pragmatisten versus Moralisten?	
Ethische discussies in Nederland en Amerika	
<i>ThemaStudie door historicus Hans Krabbendam</i>	16
Geloof en socialisme in Nederland aan het begin van de twintigste eeuw	
<i>ThemaStudie door historicus Corneline Morren-Jansen</i>	22
Inzoomen op raadsgriffiers	
<i>Lokaliteiten door Corine Dijkstra en Delon Matindas</i>	24
Christen in de Unie	
<i>Column DenkKader door Europarlementariër Hans Blokland</i>	25
Korset of maatpak?	
De verplichting van een gemeentelijke Rekenkamer(functie)	
<i>Studie lokale politiek door raadslid Roel Freeke</i>	26
Een kwestie van inschikken en opschuiven	
<i>BoekenWijzer door Joop Hippe</i>	30
De roeping van naties	
<i>BoekenWijzer door Pieter Jong</i>	32
In Hem blijven!	
<i>WoordWijzer door raadslid en emeritus-predikant Henk van Oostende</i>	34
Aankondigingen	
	35

